

USTADNAMƏ¹

Dəli könül, məndən sənə əmanət,
Demə bu dünyada qalım – yaxşdı.
Bir gün olar qohum-qardaş yad olu,
Demə ulusum var, elim yaxşdı.

Məclisə varanda özünü öymə,
Şeytana bac verib, kimsəyə söymə,
Qüvvətli olsan da yoxsulu döymə,
Demə ki, zorluyam, qolum yaxşdı.

Qoçaqdan olubsan, qoçaq olgunan,
Qadadan, baladan qaçaq olgunan,
Sən açıq ol, mərd ol, alçaq² olgunan,
Demə varım çoxdu, pulum yaxşdı.

Xəstə Qasım³ kimə qılsın dadını?
Canı çıxsın, özü çəksin odunu,
Yaxşı igid yaman etməz adını,
Çünki yaman addan, ölüm yaxşdı.

Ustadlar ustادnaməni bir yox, iki deyər, biz də deyək iki olsun.

Vaxt olar qalxarsan ərşə, asmana,
Vaxt olar havadan enərsən, könül!
Vaxt olar düşərsən çənə, dumana,
Vaxt olar, hər işi qanarsan, könül!

Vaxt olar çıxarsan Məcnun dağına,
Vaxt olar düşərsən qəm yiğnağına,
Vaxt olar yüz atəş kar etməz sana,
Vaxt olar alışib yanarsan, könül!

Vaxt olar Məhəmməd⁴ tez gələr coşa,
Vaxt olar heç əlin getməz bir işə,
Vaxt olar dönərsən dəmirə, daşa,
Vaxt olar şışə tək sınarsan, könül!

Ustadlar ustadnaməni iki yox, üç deyər, biz də deyək üç olsun.

Salam verib bir məclisə varanda
Yaxşı əyləş, yaxşı otur, yaxşı dur.
Dindirəndə kəlmə-kəlmə cavab ver,
Görən desin: bərəkallah, yaxşıdır.

Mənəm deyənləri tanı elində,
İgidin saxası gərək felində
Pis övladlar yaxşı ata yerində,
Qalmağından qalmamağı yaxşıdır.

Ay Ululu Kərim⁵, söz yerdə qalmaz,
Nakəs təkəbbürlər dost qədri bilməz,
Dayan demək ilə namərd əylənməz,
Hər kəstənin özü bilən yaxşıdır.

Sizə haradan danışım, Gəncə şəhərindən. Gəncə şəhərində kimdən,
Ziyad xandan⁶.

Ziyad xanın övladı yox idi. Həmişə övlad dərdi çekirdi. Övladsızlıqdan qəlbə açılmırıldı, üzü gülmürdü. Vəziri Qara keşiş⁷ də o gündə idi. Lap su çuxuru tapmışdı. Bir gün Xan Qara keşişlə bağda oturmuşdu. Keçmişdən, gələcəkdən söhbət eləyirdilər, dərdləşirdilər.

Ziyad xan dedi:

– Keşiş, nə sənin övladın var, nə mənim. Öləndən sonra bizim çıraqımızı kim yandıracaq? Gəl fağır-fügəranın qarnını doyduraq, nəzir-niyaz verək, bəlkə Allah bizə bir övlad verdi. Özü də indidən arada şərt qoyaq.

Keşiş dedi:

– Nə kimi şərt desən razıyam, təki övladımız olsun.

Ziyad xan dedi:

– Əyər mənim qızım, sənin oğlun oldu, mən qızımı sənin oğluna verim; yox, sənin qızın, mənim oğlum oldu, sən qızını mənim oğluma ver.

Keşiş razı oldu. Kağız yazıb, qol qoyduqdan sonra hərə öz otağına getdi.

Səhərisi gün Ziyad xan Gəncə əhlini, fağır-səğirən hər nə ki var, bir yerə cəm elədi, qarınların doydurdu, əyinlərin geyindirdi, əlsiz-ayaqsızlara pul verib, yola saldı.

Doqquz ay, doqquz gün, doqquz saat, doqquz dəqiqə, doqquz sa- niyə keçəndən sonra Ziyad xanın bir oğlu, Qara keşişin də bir qızı dünyaya gəldi. Ziyad xan əyan-əşrəfi toplayıb, şadyanalıq keçirtdi, oğlanın adını Mahmud, qızın adını Məryəm qoydular. Uşaqları tapşır- dılar dayələrə. Necə deyərlər, nağıl dili yüyrək olar. Uşaqlar böyüüb səkkiz yaşa çatdılar. Ziyad xan oğlunu molla yanına qoydu. Qara keşış də qızını özü oxutmağa başladı.

Ay dolandı, il keçdi, Mahmudla Məryəm on beş yaşına çatdılar; amma bu on beş ilin ərzində nə qız oğlanı görmüşdü, nə də oğlan qızı. Mahmud gününü lələsi Sofi ilə keçirirdi. Bir gün Mahmud lələsi Sofiyə dedi:

– Sofi, get atamdan izn al, mən ova çıxmaq istəyirəm.

Sofi gedib, Mahmudun sözünü Ziyad xana yetirdi. Ziyad xan izn verdi. Mahmud at mindi, tərlanını da qolunun üstünə alıb, şəhərdən çıxdı. Bir qədər yol getdikdən sonra Mahmudun tərlanı qolunun üstündən qalxdı, bir qəşəng quşu qabağına qatıb, özünü vurdu ağacların arasına.

Mahmud dedi:

– Sofi, sən atımı saxla, mən tərlanın dalısınca gedim, görüm hara qondu?

Sofi atların yanında qaldı. Mahmud düşdü quşun dalınca. Mahmud tərlanını axtarmaqdə olsun, sizə deyim keşış qızı Məryəmdən.

Məryəm bağa seyrə çıxmışdı. Sərv ağacının yanına çatar-çatmaz gördü ki, bir tərlan gözəl bir quşu qabağına qatıb qovur. Quş özünü yetirib, soxuldu Məryəmin qucağına. Məryəm tez quşu tutdu. Tərlan özünü yetirdi, istədi quşu Məryəmin əlindən alsın, Məryəm tərlanı da tutdu.

O biri tərəfdən Mahmud ağacların arasından gəlib, bu bağa çıxdı. Baxdı ki, bağ nə bağ?.. Gül bülbüllü, bülbüllü gülü çağırır. Ağaclar çiçəkləyib, nərgizlər baş qaldırıb. Mahmud bir qədər irəli gedib gördü ki, sərv ağacının altında maral misal bir qız yüz naz-qəmzə ilə dayanıb. Qaşlar kaman, gözlər qara, burun hind findığı, sinə Səmərqənd kağızı. Mahmud gördü tərlanı da bu qızın əlindədi. Mahmud irəliləmək istəyəndə Məryəm geri dönüb onu gördü. Kaman qaşlarını çatıb, qəzəbli-qəzəbli dedi:

– Oğlan, kimsən? İznsiz bu bağa niyə girmisən?

Mahmud aldı sinə sazını, görək tərlanını qızdan necə istəyir:

Aldı Mahmud:

Ay gözəl qız, səd afərin əslinə,
Alagözlüm, tərlanımı gətir ver!
Mənəm o tərlanın ovçu səyyadı,
Alagözlüm, tərlanımı gətir ver!¹⁸

Mahmud belə deyəndə qız bildi ki, tərlan bununkudu. Qara saçlarından üç tel ayırib, sinəsaz əvəzində sinəsinə basdı, görək ona nə cavab verdi.

Aldı Məryəm:

Mən bilirəm bu tərlanın işini,
Kərəm eylə, tərlanını göl apar!
Tərlan görək yesin ovun döşünü,
Kərəm eylə, tərlanını göl apar!

Aldı Mahmud:

Əyninə geyibsən gözəl darayı,
Şana alıb tellərini darayı;
Səyyad olan tərlanını arayı,
Alagözlüm, tərlanımı gətir ver!¹⁹

Aldı Məryəm:

Ovun olub bədənindən yaralı,
Bülbül olan gül görməsə, saralı;
Nə üçün durubsan məndən aralı?
Kərəm eylə, tərlanını göl apar!

Aldı Mahmud:

Mahmud deyər, nələr gəldi başıma,
Gedim söyləyimmi tayı-tuşuma?..
Ovum sənsən, gözəl, çıxın qarşımıma,
Alagözlüm, tərlanımı gətir ver!¹⁰

Aldı Məryəm:

Əsli dedin, gözəllərin gözüyəm,
Aşıqların söhbətiyəm, sözüyəm,

Adım Məryəm, Qara Keşiş qızıyam,
Kərəm eylə, tərlanını gəl apar!

Söz tamama yetdi, qız dedi:

– Oğlan, kərəm elə, tez çıx buradan get, keşiş babam gəlib bizi
görməsin.

Mahmud dedi:

– Bu gündən mənim adım Kərəm olsun, sənin adın Əsli. İndi qu-
şumu ver, varım gedim.

Aldı Əsli cavabında görək nə dedi:

Kərəm, quşun uçdu qondu budağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!
Gözlərinə verrəm qurban, sadağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Mənimlə durubsan qabaq-qabağa,
Olum qamatınə qurban sadağa,
Ziyad xan oğluna olmaz qadağa,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Bülbüllər oxuyur baharın fəсли,
Gözlərin olubdu canımın qəsdi,
Adım Məryəm idi, sən qoydun Əsli,
Kərəm oğlan, kərəm eylə, quşun al!

Söz tamama yetdi. Kərəm qızı, qız da Kərəmə aşiq oldu, əhdü-
peyman elədilər.

Kərəm barmağındakı üzüyü qızı, qız da ipək dəsmalını Kərəmə
verdi. Kərəm Əslinin gözlərindən öpmək istəyəndə Əsli geri çekildi.
Saçlarından iki tel ayırib, sinəsaz elədi, görək nə dedi:

Nə gəzirsen məlul-məlul bu yerdə?
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Səni mənə qismət eyləyib Xuda,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Kərəm qızın yalvarmağına baxmayıb, onu qucaqladı. Əsli bir təhər
onun əlindən qurtarıb dedi:

Heç olurmu bu yerlərdə belə iş?
Keşiş babam duyub eyləyər təftiş,
Öpdün də qucdun da, artıq var, sovuş,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Kərəm özünü saxlaya bilməyib, əl atdı qızın incə belinə.
Əsli dedi:

Doymamışam şəkər kimi dilindən,
Qorxum yoxdu mənim heç də ölümdən,
Sarılsan incə miyan belimdən,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Ağam Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm!
Aliş Kərəm, tutuş Kərəm, yan Kərəm!
Əslin olsun sənə qurban, can Kərəm,
Aman Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Söz tamam oldu. Kərəm onunla halal-hümmət elədi, Sofinin yanına qayıtdı, atını minib şəhərə gəldi. Öz mənzilində Əsli deyib gizli-gizli ağlamaqda olsun, sizə deyim Ziyad xandan.

Ziyad xana xəbər çatdı ki, oğlun xəstələnib, neçə gündü ki, mənzilinnən bayırğa çıxmır. Haman saat Ziyad xan qalxıb, oğlunun yanına gəldi, xəbər aldı:

– Oğlum, dərdin nədi?

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver, dərdimi saz ilə deyim, dilnən desəm dilim alışib yanar.
Ziyad xan izn verdi.

Aldı Kərəm, görək atasına nə dedi:

Keşiş bağçasında bir gözəl gördüm,
Ağlımı başımnan aldı, nə çarə?
Darayıb zülfünü, töküb üzünə,
Sərimi sövdaya saldı, nə çarə?

Mən də bildim bu bir tərsa qızıdı,
Səhərdən parləmiş dan ulduzudu,
Yaşılbaş sonadı, göllər qazıdı,
Ağlımı başımnan aldı, nə çarə?

Dərdli Kərəm deyər füraqətim qatı,
Kəskindi qılıncı, yüyrəkdi atı,
O İsəvi, mən Məhəmməd hümməti,
Atəsi sərimdə qaldı, nə çarə?¹¹

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğul, sənin dediklərindən mən bir şey başa düşmədim. Əyər aşiqsan, de görüm kimi istəyirsən, sənin üçün alım.

Kərəm üç yaşında uşaq kimi başladı ağlamağa. Ziyad xan oğlunun yanından çıxıb, bir baş divana gəldi, taxtına çıxıb əmr verdi ki, hər kim mənim oğlumun dərdini bilə, mən onu dünya malından qəni elərəm.

Şəhərdə təbib qalmadı gəlməmiş ola, amma heç kim Kərəmin dərdindən bir şey anlaya bilmədi.

Bir gün Kərəm oturmuşdu bağda özü də çox damaqsızdı. Bir qarı eşitdi ki, Ziyad xanın oğlu xəstədi, heç kim də onun dərdini tapa bilmir, dedi:

– Hər nə olur-olsun gərək mən Kərəmin dərdini tapam, bəlkə Ziyad xan mənə bir qırmızı donluq verə.

Qarı əsasın əlinə alıb, özün yetirdi Ziyad xanın bağına, gördü Kərəm çox qəmgin oturub, gözləri yol çəkir, dedi:

– Oğul, şəhərin gəlinləri, qızları, oğlanları Gülsən bağına seyrə çıxıblar, sən nə üçün burada tək-tənha oturubsan?

Kərəm dedi:

– Qarı nənə, sənnən bir söz soruşağam. Ancaq bu söz ikimizin arasında qalmalıdır.

Qarı dedi:

– Oğul, qarı ki var, bir ovuc daridi. Hara səpələsən, elə oradaca qalar. Sən sözünü de!

Kərəm dedi:

– Nənə, o qızların içində keşisin qızı da olacaqmı!

Qarı dedi:

– Olacaq!

Kərəm dərinnən bir ah çəkdi. Qarı işi başa düşdü, bildi ki, Kərəm Məryəmə aşıqdı. Balağını qatlayıb, özünü Ziyad xana yetirdi, dedi:

– Ziyad xan, oğluvun dərdini bilmışəm.

Ziyad xan soruşdu:

– Oğlumun dərdi nədi?

Qarı dedi:

– Oğlun keşiş qızı Məryəmə aşiq olub.

Ziyad xan işi yəqin eləyəndən sonra qariya pul verib yola saldı, haman saat keşış üçün adam göndərib, hüzuruna çağırıldı. Keşiş Ziyad xanın hüzuruna gəlib, ədəb-salamını yerinə yetirdi. Ziyad xan ona oturmağa yer göstərdi. Keşiş oturdu, Ziyad xan dedi:

– Keşiş, mənim oğlum sənin qızına aşiqdı, bu gün-sabah gərək toylarını eləyək.

Keşiş dedi:

– Mənim gözüm üstə! Ancaq mənə üç ay möhlət ver, tədarük görüm.

Ziyad xan razı olub, üstəlik ona bir üzük verdi ki, qızı versin. Keşiş üzüyü alannan sonra bir baş evinə gəldi, arvadını çağırıb dedi:

– Arvad, Ziyad xan qızı əlimizdən alacaq. Gəl qaçaq!

Arvad razı oldu, haman gün evdə olan hər nə şeyləri vardısa satdılar, səhər açılmamış köç-küflətnən şəhərdən çıxıb qaçırlar. Onlar qaçmaqda olsun, sənə kimnən deyim, Sofidən.

Sofi işdən xəbərdar olan kimi Kərəmin yanına gəlib dedi:

– Atan keşisin qızını sənə aldı, nişan da taxdılар. Kərəm bunu eşidən kimi sazını sinəsinə alıb dedi:

Vədəsi çatınca, süsən, sünbülün,
Səfasın çəkməyə dal gəlsin, getsin!
Sürəyin dünyanın zövq-səfasın,
Boyna dolanmağa qol gəlsin, getsin!

Süsən nədi, sünbül nədi, gül nədi,
Ağ üzündə qoşa-qoşa xal nədi,
Şəkər nədi, şərbət nədi, bal nədi,
Ver, ağızım içində dil gəlsin, getsin!

Dost bağında süsən, sünbül mənimdi,
Budağında ötən bülbül mənimdi,
Bağçada xar görməyən gül mənimdi,
Öpməkçün dodağa xal gəlsin, getsin!

Şah gəlib fəth etdi bu kərəm kani.
Kərəmin aşığı, məşuqu hanı?
Qorxuram qaçırdı Əslı cananı,
Qoyma üstə qeyr əl gəlsin, getsin!¹²

Söz tamam oldu. Kərəm yarı şad, yarı naşad mənzilinə keçib, düz üç ay gözlədi.

Bir gün butası yadına düşüb, sazını əlinə alıb, atasının yanına gəldi.

Ziyad xan xəbər aldı:

– Oğul, belə gəlməyinin səbəbi nədir?

Kərəm sazını alıb, görək atasına nə dedi:

Aşdı getdi qarlı dağın ardına,
Xan Əslim yadına düşdü, ağlaram.
Heç təbiblər çarə etməz dərdime,
Xan Əslim yadına düşdü, ağlaram.

Dağların burçusu mənə yurd oldu,
Meşəsində aslan oldu, qurd oldu,
Bu üç ay mənə bir böyük dərd oldu,
Xan Əslim yadına düşdü, ağlaram.

Uca dağ başında ötüşür quşlar,
Maralım qaçıbdi, kimlər görmüşlər?
Dərdimi anlamaz qara keşişlər
Xan Əslim yadına düşdü, ağlaram.

Hey ağalar, budu sözün əzəli,
Payız olar, bağlar tökər xəzəli,
Dərd anlamaz bu yerlərin gözəli,
Xan Əslim yadına düşdü, ağlaram.

Dərdli Kərəm deyər, bu dərdim bitməz,
Yarımın sövdası sərimdən getməz,
Yüz min öyüd versəz, biri kar etməz,
Xan Əslim yadına düşdü, ağlaram¹³.

Söz tamam oldu. Ziyad xan dedi:

– Oğlum, bu gün səbr elə, sabah keşisin qoyduğu iğrar tamamdı, yığışıb, birlikdə gedərik sənin butavu gətirməyə.

Ertəsi gün Ziyad xan böyük cah-cəlalnan yığışıb, keşisin evinə gəlməyə bina qoydular. Bir qədər yol gedəndən sonra Kərəm dedi:

– Siz yavaş gəlin, mən atımı çapıb, sizdən qabaq gedəcəyəm.

Ziyad xan razı oldu. Kərəm atımı çapıb, bir qədər getmişdi ki, yolda iki nəfər piyadaya rast gəldi. Kərəm onlardan xəbər aldı:

– Hardan gəlib, haralara gedirsiniz?

Dedilər:

– Kənddə bir keşəf var, onun yanına getmişdik ki, kitaba baxdırıq, gedib gördük köç-külfətiyənən köçüb gedib.

Kərəm belə eşidəndə az qala ağlı başının çıxdı. Bir qədər atını sürdü, gördü ki, qarşidakı dağların başını duman bürüyüb. Atını saxlayıb, görək dağlara nə dedi:

Xan Əslim Zəngidən fərar eləyib,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!
Belə getmiş atası ilə anası,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!

Qalxışdılar xanlar, ağalar toya,
Zənginin adamı batıbdı loya;
Uçubdu əlimdən bir ağaç maya,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar.

Dərdli Kərəm bu eşq ilə bişmişdi,
Sevda üçün can-başından keçmişdi;
Əsli, keşəf Xoy üstünə köçmüştü,
Yol verməyin, başı dumanlı dağlar!¹⁴

Kərəm atını çapıb, özünü keşisin bağına saldı. Atdan düşüb, hər tərəfi gəzdi. Əslidən bir iz tapmadı; gördü ki, doğru deyirmişlər, lələ köçüb yurdu boş. Kərəmin dərdi tuğyan elədi. Aldı, görək nə dedi:

Gəldim dost bağına, eylədim nəzər,
Gördüm yarın bağçasında gül yeri.
Ağ buxağı dənə-dənə düzülmüş,
Ağlımı başımdan aldı xal yeri.

Çağırıram gecə-gündüz mən Cəlil,
Üstümüzdə qadir mövlam həm dəlil;
Ağ kəfəni qəmli, iynəsi məlul,
Bəlli yarın kəfənində əl yeri.

Ərz-halım yazdım mən Əsli dosta,
Onun üçün oldu könül şikəstə,
Yaslığı qan ağlar yorğanı yasda,
Döşək cavab verər məndə yol, yeri!

Kərəmini atmış, yadları tutmuş,
Dərdini toplayıb, dərdimə qatmış,
Ala gözdən çağlayıban yol etmiş,
Vəfələ dost otağında sel yeri.

Kərəm sözünü tamama çatdırıb, özünü yetirdi həmişə Əslı kölgəsində oturan sərv ağacına. Ürəyinnən qara qan axa-axa sərv ağacını qucaqlayıb, görək Əslini onnan necə xəbər aldı:

Dur, sərv, dur, sənnən xəbər sorayım,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?
Gözümnən axıtma qanlı yaşları,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Alçaqlı-ucalı qarşıda dağlar,
Könlüm intizardı, gözüm qan ağlar,
Xəstənin halınnan nə bilər sağlar?
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Doğru söyləməsən, qəddin əyilsin,
Qarğaram mövladan, belin bükülsün,
Bir ah çokim yarpaqların tökülsün,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?

Kərəm deyər, göz yaşları tökərəm,
Viran bağda bülbül olub ötərəm,
Yarının yolunda başdan keçərəm,
Sərv ağacı, sənin maralın hanı?¹⁵

Kərəm, sərv ağacının heç bir cavab ala bilmədi, dönüb keşisin evinə tərəf gəldi. Gördü ki, keşisin evi uçulub, viran olub. Kərəmin daha da dərdi artdı. Sinə sazını alıb, görək nə dedi:

Keşiş bağçasına gəldim,
Gördüm nazlı yarım getmiş.
Bağ gözüümə xor göründü,
Sallanıb gəzənim getmiş.

Canım həsrətdi gözüñə,
Şəkərdən şirin sözüñə;
Siyah zülfün ağ üzüñə
Darayıb tökənim getmiş.

Boyu bənzərdi fidana,
Odlar saldı şirin cana,
Məni qoyub yana-yana,
Sallanıb gəzənim getmiş.

Gülsüz bağa bülbül gəlməz,
Güllü bağlar viran olmaz, –
Kərəm sənsiz burda qalmaz,
Haray Əslİ xanım getmiş¹⁶.

Kərəm Əslini axtara-axtara bağlı gəzirdi, baxdı ki, kənardakı gül
bağında bir qız seyr edir. Kərəm elə bildi ki, bu Əsl xandı. Öz-özünə
dedi: ax, bivəfa yar! Məni ağlar qoyub, özü bağlı seyr edir. Aldı sazı
görək nə dedi:

Ala gözlü, nazlı dilbər,
Gülünmü oldun, gülünmü oldun?
Əzəl mənim idin ənbər,
Elinmi oldun, elinmi oldun?

Pəncərəyə çəkib pərdə,
Sən uğratdırın məni dərdə;
Mən gedirəm, sən bu yerdə
Qalanmı oldun, qalanmı oldun?

Evimizin dalı iydə,
İydənin ucları göydə,
Döşəməli eyvan öydə
Gəlinmi oldun, gəlinmi oldun?

Aynanı aldın dizinə,
Sürməni çəkdiñ gözünə,
Sən bəzək verib özünə,
Xanımmı oldun, xanımmı oldun?

Gərdənə tökdün telini,
İşlətdin fitnə-felini,
Bükdüñ Kərəmin belini,
Qənimmi oldun, qənimmi oldun?¹⁷

Qız Kərəmə tərəf gəlib dedi:

– Oğlan, mən Əsli deyiləm. Sənin aradığın Əslini, nə müddətdi ki, atası götürüb getdi. Hara apardığını da bilmirəm.

Kərəmə dönüb ağlaya-ağlaya sərv ağacına tərəf getdi.

Ziyad xan neçə-neçə adamlarnan keşisin bağına daxil olub gördülər ki, lələ köcüb, yurdu boş. Buralarda keşiş nə gəzir.

Ziyad xan adam göndərdi keşışdən bir xəbər bilsin, özü də Sofini alıb yanına, Kərəmi axtarmağa başladı. Gəlib haman sərv ağacının dibində Kərəmi ağlar bir halda tapdılar. Sofi Kərəmi yerdən qalxızdı. Ziyad xan xəbər aldı:

– Oğlum, bu nə haldı düşübsən? Bəs keşiş haradadı?

Kərəmə dedi:

– Ata, izn ver dərdimi sazla deyim. Dil ilə desəm, dilim alışib yanar.

Ziyad xan izn verdi, Kərəmə alıb sinə sazını, görək atasına nə deyəcək:

Fələk məni bağa bağman eylədi,
Dost bağına heç girmədim, ağlaram.
Aləm dərdi bəslədiyim gülləri,
Bir gül dərib iyəlmədim, ağlaram.

Görünmür heç bu yerlərin soltanı,
Bu xəstə könlümün təbibi hanı?
Əzəldən sevmişdim mən Əsli xanı,
Qol boynuna heç dəymədi, ağlaram.

Görünməz, görünməz mənim maralım,
Kəsildi, qalmadı səbrim, qərarım;
Qara keşş qızı Əslidi yarım,
Yar halımı heç bilmədi, ağlaram.

Kərəm deyər, zalim fələk neylədi,
Xəncər ilə bağrim başın teylədi,
Əsli xanım mənə nələr eylədi,
İlqarında düz olmadı, ağlaram¹⁸.

Söz tamam oldu, Kərəmə başladı ağlamağa, belə ki, gözününən bahar buludu kimi yaşı axındı.

Ziyad xanın keşisin dalınca göndərdiyi adamlar geri qayıtdılar, keşisin qaçdığını xəbər verdilər. Ziyad xan kor-peşman oğlunu yanına alıb, evinə qayıtdı.

Kərəm öz mənzilində saralıb-solmağa başladı. Ziyad xana xəbər getdi ki, bəs oğlun pis haldadı. Ziyad xan haman saat bir neçə mötəbər şəxsləri oğlunun yanına göndərdi ki, əhval-pürsanlıq eləsinlər.

Ziyad xanın adamları getdilər Kərəmin yanına. Kərəmnən hər nə soruştularsa, cavab vermədi. Ona öyünd-nəsihət verdilər, könlünü aldılar.

Axırda Kərəm sazı sinəsinə basıb dedi:

Ala gözlü, qələm qaşlı,
Mənim sonam göldən uşdu,
Məni qoydu intizarda,
Varıb, qeyri gölə düşdü.

Bizim ellər gül bağıdı,
Könül eşqin bulağıdı;
Yel əsər, zülfün dağdı,
İndi fürsət belə düşdü.

Hər zaman çəkərəm yası,
Silinməz könlümün pası;
Sərimin getməz sevdası
Altun kəmər belə düşdü.

Hanı sevdiciyim, hanı?,
Yolunda qoymuşam canı,
Kərəm sevdı Əsli xanı,
O da qürbət elə düşdü¹⁹.

Söz tamam oldu. Kərəm üzüquylu yixılıb, ağlamağa başladı. Adamlar geri qayıdır, əhvalatı Ziyad xana xəbər verdilər.

Ziyad xan bu dəfə özü Sofini də götürüb, Kərəmin yanına gəldi. Gördü ki, oğlu o oğul deyil, payız yarpağı kimi saralıb solub.

Kərəm atasını görəndə sazı sinəsinə basıb dedi:

Əslim köç elədi vətən elindən,
Rəqiblərin xatir evi xoş olsun!
Bu ayrılıq bizə gəldi mövladan,
Ağlayalım, gözlərimiz yaş olsun!

Əcəb ayrı düşdüm nazlı yarımdan,
Yolunda keçdiyim canü sərimdən,
Yazıldı bizimçin Mövla Kərimdən,
Aşıq gərək min bəlayə tuş olsun!

Üzümə gülərdi, bilməzdim fəndin,
Qeyriyə açacaq köksünүn bəndin,
Mən əmə bilmədim ləbinin qəndin,
Yağı rəqiblərin könlü xoş olsun.

Oğrun-oğrun dost bağına girmədim,
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,
Yarı otağında tənha görmədim,
Gündüz xəyal, gecələri duş olsun!

Bəylər oynar şətrəncini, nərdini,
Kimsə bilməz ürəyimin dərdini,
Çox çəkmişəm bu dəndlərin dördünü,
Qoy çəkəyim, bunun ilə beş olsun!

Siyah zülfü ağ üzünə yayılan,
Dal gərdəndə hər hörüyü bir ilan,
Yarı mənnən, yarı yordan ayıran,
Görüm onu bitməz dərdə tuş olsun!

Ərisin, dağların qarı ərisin,
Sel oluban yer üzünü bürüsün,
Sürəhilər dolsun, saqi yürüsün,
İçək badə, içək, bizə nuş olsun!

Kərəm gedər oldu bu el-obadan,
Yaran, yoldaş, unutmayıñ duadan,
İgid şahin uçurmuşam yuvadan,
Mən gedirəm, xatiriniz xoş olsun!²⁰.

Söz tamam oldu, Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən məni bu qoca vaxtında dağa-daşa salma. Açıq söylə
görüm, nə eləmək istəyirsən?

Elə bu yerdə Kərəmin bir neçə dostları əhval-pürsanlıqa gəldilər.
Kərəm bunları görən kimi ürəyi kövrəkləndi, görək nə dedi:

Gedər oldum, yar-yoldaşım sağ olsun,
Bol olsun çöreyi, aşı dünyanın!
Bundan sonra dərdləriniz durulsun,
Sürmələnsin gözü, qaşı dünyanın!

Ərənlər qoyduğu yolları seçdim,
Dolduruban, eşqin badəsin içdim,
Bir belə sevdaçın sərimnən keçdim,
Ləl, gövhər olsun daşı dünyanın!

Bağla, bostan olsun çöllər, səhralar,
Bal ilə yağı olsun yeddi dəryalar,
Meyvə versin bütün dağlar, ovalar,
İstərom yaz olsun qışçı dünyanın!

Dərdli Kərəm deyər; dünya fanidi,
Neçələrin elər abdal, yürüdü.
Kimsə bilməz nə zamandan bəridi,
Heç hesaba gəlməz yaşı dünyanın²¹

Söz tamam oldu. Kərəm dedi:

– Ata, mənim dərdim keşiş qızı Əsli xanın dərdidi.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən gəl o qızın eşqini ürəyindən sil! Mən burada könlün istədiyi bir qızı sənə alaram.

Kərəm dedi:

– Ata, mənə Əslidən qeyr-əz gözəl lazımlı deyil. Mən gərək onu axtaram, tapam.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, gəl sən bir keşisin qızının ötrü diyar-qürbətə düşmə!

Kərəm dedi:

– Ata, izn ver mən gedim. Qürbət mənə xoşdu. Bəlkə qismət ola, yarıma yetişəm.

Ziyad xan dedi:

– Oğul, sən ki, bu sevdadan əl çəkmirsən, get, Allah sənə yar olsun!

Kərəm atasının əlindən öpdü, Sofi ilə birlikdə anasının yanına getdi.

Anası bunu belə görəndə xəbər aldı:

– Oğlum, belə gəlməyinin əсли nədi?

Kərəm dedi:

– Ana can, izn ver saznan deyim.

Aldı Kərəm, görək anasına nə dedi:

Qəm, qəzavət bu gün başa verildi,
Ağla, ana, ayrılığın günüdü!
Bizə qismət qərib ellər yazıldı,
Ağla, ana, ayrılığın günüdü!

Məni xar elədi elin dilləri,
Mən gedirəm, gözləməyin yolları;
Varıban gəzərəm qürbət elləri,
Ağla, ana, ayrılığın günüdü!

Fələk bizi daşa çalıb nə üzlər,
Ana, intizarda qalmasın gözlər;
Kərəm deyər: Əslim yolumu gözlər,
Ağla, ana, ayrılığın günüdü!¹²²

Söz tamam oldu, Kərəm anasının halallıq alıb, Sofi ilə bərabər gəlib yoldaşlarının yanına, görək bunlar ilə necə halallaşacaq.

Aldı Kərəm:

Yeni bir sevdadı, gəldi başıma,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.
Gəlib ya gəlməyib, sizi görmərəm,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Ürəyimdə vardı sönməz atəşlər,
Yar əlinnən dərin yaralar işlər,
Gülüb danışdığım dostlar, sirdaşlar,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Seyrağıba sirrinizi verməyin,
Keşiş gəlsə bu yerlərə qoymayın,
Əsli gəlsə Kərəm getdi, söyləyin,
Gəlin halallaşaq, mən gedər oldum.

Söz tamam oldu, Kərəm öz dostları ilə görüşüb ayrıldı. Sofi ilə birlikdə yola düşdü. Nə gecə bildilər, nə gündüz bildilər, az getdilər, çox getdilər, bir bulaq başında bir dəstə qızə rast gəldilər. Bunların içində

Əslı xana bənzər bir qız var idi. Kərəm onu görən kimi sazı ciyərinə basıb dedi:

Sallana-sallana yolun üstünə
Çıxan dilbər, məni cannan eylədin,
Quba qaz yerişli, şahin baxışlı,
Baxan dilbər, məni cannan eylədin.

Şahin kimi gör nə gelir üstümə,
Xub yaraşır qızıl güllər dəstinə,
Baxışları durub canım qəsdinə,
Baxan dillər, məni cannan eylədin.

Tərlan görsə hürküşəcək sonalar,
Qorxum budu – qeyri gölə qonalar
Ağ əllərə, əlvən-əlvən hənalar
Yaxan dilbər, məni cannan eylədin.

Kərəmin dərdine ağlayar göyler,
Gəlib gedənlərə dərdini söylər,
Könül Əslı xandan qeyrisin neylər?
Duran dilbər, məni cannan eylədin²⁴.

Kərəmin belə oxumağını görən qızlar yoldan çıxıb kənarla getmək istəyəndə Kərəm sazını alıb, görək bu dəfə qızlara nə dedi:

Məndən küsən nazlı, nazlı bacılar,
Mən kənardan keçim, yol sizin olsun!
Ürəyimdə çoxdu qəmlər, acılar,
Ağular mənimki, bal sizin olsun!

Mən yolçuyam, yollar keçib gedirəm,
Eşqin qatarını çəkib gedirəm,
Yanıqlıyam, su ver, içib gedirəm,
Bir cam verin içim, dol sizin olsun!

Sinəm düyünlüdü, ciyərim qara,
Əslisiz qalmışam qəmgin, avara,
Baş götürüb getdim çölə, diyara,
Viranələr mənim, el sizin olsun!

Mey içib məst olmaq yaraşmaz bize,
Yarı gərək tapam mən gəzə-gəzə,
Bir qonça gülüm var, təzə, tər-təzə,
Yengidə açılan gül sizin olsun!

Dərdli Kərəm deyər: gözəlim Əslı,
Gözlərim yaşlıdı, ürəyim paslı;
Ondan ayrılan yashiyam, yashı,
Mən qara geyinim, al sizin olsun!²⁵

Söz tamam oldu, qızlar Kərəmə su verdilər. Kərəm su içdikdən sonra Sofi ilə birlikdə yola rəvan oldu.

Bir müddət yol gəldikdən sonra kiçik bir karvana rast gəldilər. Kərəm karvanı görəndə Əslı yadına düşdü, aldı sazi, sinəsinə basdı, dedi:

Ay ağalar, könül quşu
Havaya qalxır, əylənir.
Qürbət elə düşən adam
Göz yaşıñ silir, əylənir.

Bumu qürbət elin halı,
Müşküł olur yar vüsali,
Sevdiyim yarın xiyalı
Ağlıma gəlir, əylənir.

Mələşir qoyun, quzular,
Hərə öz elin arzular,
Uzaq olanda mənzillər
Bir zaman qalır, əylənir.

Sözüm ağızlarda, dildə,
Gözüm qalib qonça güldə;
Dərdli Kərəm qürbət eldə
Ahü-zar edir, əylənir²⁶.

Söz tamam oldu. Hami Kərəmin qəmli-qəmli oxumağına təəccüb elədi. Karvanbaşı soruşdu:

– Aşıq, sənə nə olub ki, belə yanıqlı-yanıqlı oxuyursan? Ürəyimizi lap qana döndərdin.

Sofı macəranı bunlara nağıl elədi. Karvanbaşı dedi:

– Aşıq, biz keşş görməmişik. Ancaq bu yaxında bir oba var, gedin oraya, soruşun. Bəlkə onlar bilərlər.

Kərəmgil onlarla xudahafızlaşıb, yola rəvan oldular. Bir qədər gəlib, özlərini haman obaya yetirdilər. Onların başına çox adam toplandı. Kərəm sazı alıb, Əsli xanı görək bu adamlardan necə xəbər aldı:

Nazlı yarımı qaçırtdım,
Ellər, xan Əslim gördüzmü?
Bülbülü bağdan uçurtdım,
Güllər, xan Əslim gördüzmü?

Bu gün bizim ellər köçər,
Ayağı bu yoldan keçər,
Çox gözəl bu sudan içər,
Göllər, xan Əslim gördüzmü?

Əsli huridi bilənə,
Qoynu cənnətdi girənə;
Gözləri bənzər ceyrana,
Göllər, xan Əslim gördüzmü?

Obaları oymaq–oymaq,
Olmaz imiş yordan doymaq,
Ağız süddü, dodaq qaymaq,
Dillər, xan Əslim gördüzmü?

Zülfüdü hazar, səd hazar,
Nə gözəl darayıb düzər.
Qürbət elə düşmüş, gəzər,
Yollar, xan Əslim gördüzmü?

Gəldim, gördüm Əsli köçüb,
Atın sürüb burdan keçib,
Əyilib suyundan içib,
Sular, xan Əslim gördüzmü?

Kərəm deyər; canım kimi,
Atlas geyer xanım kimi,
Mən sevirəm canım kimi,
Ellər, xan Əslim gördüzmü?²⁷

Sofi gördü ki, Kərəmin oxumağından bunlar bir şey başa düşmədilər, dillə xəbər aldı:

– Qardaş, bu tərəflərdə köç-külfətnən belə varıb gedən bir keşş görmədinizmi?

Bunlardan bir neçəsi keşşin Gürcüstana tərəf getdiyini söylədilər. Kərəmgil elə haman günü Gürcüstana tərəf getməyin binasın qoydular. Bir müddət yol getdilər, bir çölün düzündə göynən gedən bir qatar durna gördülər. Kərəm durnaları görən kimi sazını sinəyə basıb, görək durnalardan nə xəbər aldı:

Qatar-qatar göy üzündə süzürsüz,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.
Bizim yurddan nə xəbərlər bilirsiz?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Bizim yerdə sərin bulaq axarmı?
Yaz gələndə bənəfşələr qoxarmı?
Alagözlüm seyrəngaha çıxarmı?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Bitməzmi ağacı bizim bağların,
Əskik deyil hər cür gülü dağların,
Heç olurmu sənin gözəl çağların,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Xan Əslimin seyrəngahı harada?
Haqq çatdırınsın aşıqları murada;
Canım durna, nə gəzirən burada?
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Dərdli Kərəm deyər: hardan gələrsiz?
Xan Əslimin yerin, yurdun bilərsiz,
Görsez, ona məndən salam deyərsiz,
Əylən, durnam, əylən, xəbər sorayım.

Kərəm sözün tamam elədi. Baxdı ki, durnalalar hey dalbadal gedir, Sofiyə dedi:

– Sofi lələ, görürsənmi, bu durnalalar bizim ellərə gedirlər. Qoy bunlarnan elimizə bir xəbər göndərim.

Kərəm bunu deyib, sazını basdı sinəsinə, telləri dilləndirdi, aldı görək nə dedi:

Durnam, gedər olsan bizim ellərə,
Yaxşı söylə başdan keçən halları.
Qohum-qardaş, dost, müsahib olanlar
Bundan sonra gözləməsin yolları.

Bir çıxaydım eyvanına, köşkünə,
Bir bataydım ənbərinə, müşkünə,
Adı bəlli Əslı xanım eşqinə,
Öldürərlər, durna, töksən telləri.

Kərəm deyər, heç kəs yarın öyməsin,
Əl uzadıb açam yaxa düyməsin,
Heç iyidin oxu daşa dəyməsin,
Yad olmasın mənim kimi elləri²⁸.

Söz tamam oldu, yollarına davam elədilər. Bir müddət gedib, günlərin birində Gürcüstan sərhəddinə çatdırılar. Baxdılar ki, burada böyük bir oba var. Obanın ahıl-cahılı qabağa çıxdı, salam-kalamdan sonra kim olduqlarını, haradan gəlib, hara getdiklərini soruştular. Kərəm sazi sinəsinə basıb, özünü belə nişan verdi:

Fələk məni bağla bağman eylədi,
Bağman ağlar, bağça ağlar, gül ağlar.
Dost bağına axmaz oldu sularım,
Süsən ağlar, sünbüllər ağlar, sel ağlar.

Yarı tapam, xına yaxam əlinə,
Alıb gedəm vətəninə elinə.
Nə olar ki, sarılaydım belinə,
Kəmər ağlar, qaftan ağlar, bel ağlar.

Tərk eylədim vətənim, elimi,
Əlimdən aldılar qonça gülümü,
Onunçun qürbətə saldım yolumu,
Oba ağlar, vətən ağlar, el ağlar.

Ördək kimi uçdum göldən-göllərə,
Ceyran kimi qaçdım çöldən-çöllərə,
Kərəm deyər: düşdüm bədnəm dillərə,
Gələn ağlar, gedən ağlar, yol ağlar²⁹.

Söz tamam oldu. Hamı Kərəmə afərin dedi. Sofi yiğilanlardan keşisi xəbər aldı, dedilər:

– Axtardığınız keşis Tiflisdə olur.

Kərəm oradan qalxıb, bir baş Tiflisə gəlməkdə olsun, eşit keşidən.

Keşis Gəncədən çıxıb, obaları, ölkələri dolana-dolana gəlib çatmışdı Tiflisə. Buranın knyazının yanına gəlib dedi:

– Mən qızımı bir müsəlman oğlunun əlindən götürüb qaçmışam.

Izn ver, sənin ölkəndə yaşayım.

Knyaz keşisə bir ev verdi. Keşis köç-külfətinən burada qalmaqdə oldu. İndi eşit Kərəmdən.

Kərəm gəlib lap şəhərin kənarına çatdı, gördü ki, bir dəstə cavan oğlan yaşıl çəməngahda çalıb, oxuyur, oynayır. Bunlar Kərəmi görən kimi ətrafinı aldılar.

– Aşıq, gəl bizim üçün bir ağız oxu. Nə qədər pul istəsən verərik.

Kərəm dedi:

– Oxumağınə oxuyaram, ancaq biz pul aşağı deyilik. Əgər mənə kömək eləmək istəyirsinizsə soruşduğuma cavab verin.

Kərəm aldı, görək nə dedi:

Ey ağalar, gəlin sizə söyləyim,
İtirdim Əslimi, görən olmadı.
Pərvanələr kimi alışdım, yandım,
Mən tək bu çöllərdə qalan olmadı.

Kim görmüşdü Fərhad ilə Şirini,
Olar da sevdilər biri-birini,
Atdı külüngünü, yardı sərini,
Fərhad kimi yarçun ölünlər oldu.

Xürşid öz Mahının dizinə yatdı,
Qənbər Arzusunun tozuna batdı,
Dünyada Şahsənəm murada çatdı,
Aşıq Qərib kimi gülənlər oldu.

Ağ Qovaq qız Yürü bəyinin dəngi,
Şah İsmayılin yarı Ərəbzəngi,
Leyla da bir zaman Məcnunun dəngi,
Onlara da imdad olan olmadı.

Kərəm deyər: dağ döşündə oturdum,
Dərdim əlli ikən yüzə yetirdim,
Loğman həkim kimi cərrah gətirdim,
Mənim dəndlərimi bilən olmadı³⁰.

Hamı yerbəyerdən Kərəmi alqışladılar. Sofi bunlardan da keşişi xəbər aldı, dedilər:

— Aşıq, bizə bir məzəli dastan söylə. Elə dastan olsun ki, əsl olmasın, yalandan düzəlsin. Sonra keşisin yerini sənə deyək.

Kərəm alıb, görək nə dedi:

Gəzə-gəzə bir milçeyə tuş oldum,
Xəncər ilə tutub kəsdim başını.
Güçüm çatmadı ki, çəkib aparam,
Yeddi dağın üstə sordim leşini.

Milçək vizıldadı, uçdu havaya,
Yağın süzdüm üç yüz altmış tavaya,
Yüklədim ətini doxsan dəvəyə,
Xodkar üçün göndərdim mən leşini.

Alıb onu bir meydana atdlar,
Ətin yüz min təmən deyib, satdlar,
Sümüklərin yığıb, körpü çatdlar,
Hesab etdik, iki min il yaşını.

Ölçüb gördüm yeddi qarış dizi var,
Otuz xırmandan da böyük gözü var,
Dərisində yeddi qarış tozu var,
Hesablamaq olmur onun dişini.

Dərisindən çadır qurub oturduq,
Ətin kəsib, on küçəyə yetirdik,
İsfahandan bir minəxor gotirdik,
Açıban ağızını, saydı dişini.

Dırnaqların qırıb, tökdük dəriyə,
Budlarını yiğdiq əlli kisəyə,
Qanadını yelkən çəkdik gəmiyə,
Fil burnundan uzun gördüm qaşını.

Mən görürəm qaranlıqda gələni,
Gəlibəni şirin canım alanı,
Dərdli Kərəm söylər belə yalani,
Belə gördüm gözəllərin işini³¹.

Toplaşanlar Kərəmə afərin söylədilər, keşisin Tiflisdə olduğunu
ona xəbər verdilər. Kərəmgil camaatla xudahafizləşib, yola düşdülər.
Az getdilər, çox getdilər, Kür çayının kənarına çıxdılar. Kərəm baxdı
ki, iki gözəl Kür çayının kənarında səyahət edir. Kərəm sazı sinəsinə
mindirdi, görək bu iki gözələ nə dedi:

Cılvələnə-cılvələnə
Nə gedirsiz qoşa, dilbər?!
Tanrı ayrılıq verməsin
Havadakı quşa, dilbər!

Xoşladım xəsyat, halını,
Ağ üzdə qara xalını,
Görəndə gül camalını,
Könül gəldi coşa, dilbər!

Sevdim sən kimi sonanı,
Qafil oxladın sinəmi,
Gözlərin qanlı haramı,
Qadağa ver qaşa, dilbər!

Bir ox atdım zərnışana,
O da getdi pərişana,
Dedim bəlkə bir yumşana,
Bağrı dönmüş daşa, dilbər!

Heyranıyam Əsli xanın,
Kərəm də olsun qurbanın,
Sənin bu dəli dövrənin,
Varmaz hərgiz başa, dilbər!³²

Kərəm sözünü tamama yetirib, qızlardan ayrıldı. Tiflis böyük, bunlar
nabələd. Az gəzdilər, çox gəzdilər, gəlib bir qəhvəxanaya çatdılar.
Qəhvəxanada olanlar ondan xahiş elədilər ki, Gürcüstanı tərif eləsin.
Kərəm onların sözünü yerə salmayıb, aldı görək nə dedi:

Seyr elədim Gürcüstanın elini,
Elləri var – bizim elə bənzəməz.
Barlı bağçaları, qarlı dağları,
Gülləri var – bizim gülə bənzəməz.

Alimləri yazı yazar, mənadı,
Gülləri var – min dərdlərə davadı,
Gözəlləri, məhbubları əladı,
Malları var – bizim mala bənzəməz.

Başlarına keçə papaq qoyallar,
Çağıranda “modi, modi” deyəllər,
Gəlin, qızlar al-yaşılı geyəllər,
Dilləri var – bizim dilə bənzəməz.

Coşqun-coşqun çaylarını keçmişəm,
Sərin-sərin sularını içmişəm,
Kərəm deyər: dilbərlərin seçmişəm,
Halları var – bizim hala bənzəməz³³.

Bəli, oradan-buradan bir qədər çalıb oxuyannan sonra, elə ki, gecə aralığa gəldi, məclis dağıldı, çayçı Kərəmdən xəbər aldı:

– Aşıq tayfası gəzəri olar. Deyin görüm, haradan gəlib, haraya getmək istəyirsiniz?

Sofi dedi:

– Biz sənin bildiyin aşıqlardan deyilik. Bu aşiq Ziyad xanın oğludu. Atasının vəziri Qara keşisin qızına aşiq olub. Keşiş də qızını götürüb qaçıb. İndi biz diyar-qürbətə düşüb, keşisi axtarıraq.

Çayçı dedi:

– Siz axtardığınız keşış küflətiynən bizim qonşuluğumuzda olur.

Kərəm çayçıdan bu xəbəri eşidəndə çox şad oldu. Ayağa qalxdı ki, o saat gedib Əslini görsün, ancaq gecə olduğuna görə Sofigil onu qoymadılar. Çayçı onlara yer saldı. Sofi yerə girən kimi yuxuya keçdi. Amma Kərəm yata bilmədi. Elə bil yorğan-döşəyinə birə doldurmuşdular. Səhərə kimi gözlərinə çimir də gəlmədi. Elə ki, səhər açıldı, Sofini dümsükləyib dedi:

– Sofi lələ, səhərdi, dur!

Bəli, hər ikisi durub şəhərə çıxdılar. Çayçının verdiyi salıq ilə gəlib keşisin evini tapdılar. Sofi keşisin qapısını döyüdü. Keşış qapını açdı. Kərəmi görən kimi dil-dodağı qurudu. Sofi dedi:

– Keşiş, sən özün bilirsən ki, Kərəm sənin qızına, qızın da Kərəmə aşıqdı. Gəl sən bizi çox incitmə, Əslini ver Kərəmə.

Keşiş əvvəl istədi çığır-bağır salsaın. Gördü ki, hay-küy salsa yaxşı olmayacaq, yumuşaqlıqnan dedi:

– Sofi, elədiyim işə mən özüm də peşman olmuşam. Bir işdi düşüb. Gəlin içəri. Mən qızımı verdim Kərəmə. Ancaq bu gün bizdə qalın, səhər tezdən elə burada toyu elərik, qızı apararsız.

Keşiş qolunu Kərəmin boynuna salıb, üzündən öpdü. Onlara bir otaq verib rahatladı. Özü evdən çıxıb, şəhərin baş keşisinin yanına məsləhətə gəldi. Baş keşiş onun başına gələnlərə qulaq asıb dedi:

– Sən bu yerlərdə qalma! Elə bu gecə qaç, get!

Keşiş burada qalsın, sizə xəbəri verim Kərəmdən. O biri tərefdən Kərəm axşamı saldı, düdü keşisin həyətinə. Elə həyətə ayağını qoyan kimi Əсли çıxdı onun qabağına. Kərəmin eşqi coşqı gəldi, aldı, görək nə dedi:

Sallana-sallana çıxdı qarşına,
Boyu sərv, yanaqları al Əсли!
Huridə, mələkdə tayı tapılmaz,
Dili şəkər, dodaqları bal Əсли!

Məsməni çəkibdi qoləm qasına,
Ağ ipək çalmanın salıb başına,
Sinə bənzər ahu, ceyran döşünə,
Aç qolların, gəl boynuma sal, Əсли!

Kərəm deyər, yüz il sənə qul olum,
İzn ver qapında rəncər durum,
Qismət olsun səndən muradım alım,
Sən də mənnən muradını al, Əсли!³⁴

İki həsrət bir-birinə sarıdılar. Əсли öz başına gələnləri Kərəmə, Kərəm də öz başına gələnləri Əsliyə danişdi. Elə ki, söz gəldi Qara keşisin bu gün Kərəmə verdiyi vədəyə, Əсли başladı ağlamağa. Kərəm onnan soruşdu:

– Bəs nə üçün ağlayırsan?

Əсли dedi:

– Kərəm can, atam səni aldadır. O məni sənə verən deyil. Qorxum budu, o bu gecə məni buradan qaçırdı.

Kərəm dedi:

– Yox, Əsli, o daha verdiyi bu sözdən qaçmaz.

Hər iki həsrotkeş görüşüb, bir-birindən ayrıldılar. Kərəm ilə Sofi ürəkləri arxayı gecəni yatmaqda olsunlar, sənə deyim namərd keşidən.

Keşış gecəni araya salıb, köç-külfətini yiğışdırıcı, Ərzuruma yola düşdü. Yazıq Əsli nə qədər vurnuxdusa, nə keşisin qorxusundan dad-fəryad eləyə bildi, nə də Kərəmə xəbər çatdırıa bildi.

Səhər açıldı. Kərəmlə Sofi gördülər ki, lələ köcüb, yurdu boş, keşis yenə də qaçıb. Kərəmin ürəyi qubar elədi, aldı sazı, görək nə dedi:

Dolansın əyyamın, dönsün dövranın,
Qoymadın yetişim murada, fələk!
Qurumaz göz yaşım, açılmaz könlüm,
Düşmüsen məninən inada, fələk!

Cəbrinə siz baxın çərxi-qəhharin,
Zülmünü artırdı mən dil-əfkarın,
Cəfasın mən çəkdim gül üzlü yarın,
Axır nəsib etdin xoryada fələk!

Əlimdən almışan huri, mələyim,
Eşq oduna yandırmışan ürəyim,
Axırda səninle düşər gileyim,
Tökülər naħaq qan arada, fələk.

Kərəm deyər: yarsız burda neylərəm,
Əbəsdi kim bu sözləri söylərəm,
Məhşərdə əlinnən şükuh eylərəm,
Onsuz deyil, yetər imdada, fələk!

Söz tamama yetdi. Sofi dedi:

– Kərəm, ağlamaqdən bir şey çıxmaz. Dur, gedək, xurcunlarımızı götürək, keşisin dalınca yollanaq.

Durub bir baş düşdükəri qəhvəxanaya gəldilər. Camaat onları belə görüb, səbəbini soruşdu. Sofi keşisin onları necə aldadıb qaçdığınınan danışdı. Kərəmin dərdi təzələndi, aldı, dedi:

Bir od düşdü, ürəyimi teylədi,
Od tutuban cismim, yandım, ağlaram.

Zalım keşiş yenə hiylə eylədi,
Murdar hiylələrin qandım, ağlaram.

Könlüm istər gözəllərin mərdinnən,
Qurtarmadım mən bu zülmün dərdinnən,
Aman lələ, Əsli köçüb yurdunnan,
İndi ona mən inandım, ağlaram.

Həkim yox, loğman yox dərdimi qana,
Əriyibdi bağrim, dönübdü qana,
Az qalıbdı Kərəm oddana, yana,
Od tutdu bədənim, yandım, ağlaram³⁵.

Camaat yerbəyerdən keşişə söyməyə başladı. Dedilər:
– Sən gəl qal bizim bu yerlərdə. Sənə bəyəndiyin qızı alaq, toyunu
eləyək. O qızda nə görübsən ki, əl çəkə bilmirsən?
Kərəm sazı döşünə basıb dedi:

Əslim getdi Gürcüstanın elinnən,
Mənim burda qalışma nə dersiz?
İki dilli hərcayının əlinnən
Saralıban soluşuma nə dersiz?

Bayram gələ, xına yaxam dəstimə,
Salam verəm yaranıma, dostuma;
Xəstə olsam, Əsli gəlməz üstümə,
Qərib-qərib ölüşümə nə dersiz?

Məcnun Leyla üçün çəkdi cəfani,
Qərib Şahsənəmlə sürdü səfani,
Arayıb da tapdım mən bivəfanı,
İndi də ayrılışima nə dersiz?

Bir zülfünə asılayım dar deyə,
Qonça gülə sarılayım xar deyə,
Mənim burda tuti dilim var deyə,
Gedib-gedib gəlişimə nə dersiz?

Səhər ilə ikindinin arası,
Aldı məni qaşlarının qarası,
Kimsə bilməz nədi dərdim çarası,
Məlul-məlul baxışima nə dersiz?

Mən Kərəməm, Kərəmliyim bildirdim,
Dostu ağladıb, düşmənimi güldürdüm,
Uzun boylu, xan Əslimi aldırdım,
Arsız-arsız gülüşümə nə dersiz?

Söz tamam oldu. Kərəm sazla, sözlə dediyi kimi dillə də dedi ki:

– Sağ olun, qardaşlar! Ancaq mən öz Əslimi tapmalıyam.

Sofi xurcunu götürdü, camaatla halal-hümmət eləyib yola düşdülər. Şəhərdən çıxıb bir az getmişdilər ki, Gürcüstanın əyri-üyrü cığırları, yolları başlandı. Kərəm dedi:

– Sofi, dayan, xan Əslimi bu yollardan xəbər alım.

Sofi dayandı, Kərəm alıb sazını görək Əsli xanı yollardan necə xəbər aldı.

Əyrim-üyrum gedən yollar,
Yollar, Əslimi gördüzmü?
Düşmüsəm yarım izinə,
İzlər, Əslimi gördüzmü?

Əyninə geyibdi saya,
Yanında var bir cüt maya,
Sənnən xəbər alım, qaya,
Qaya, Əslimi gördüzmü?

Əslimin keçdiyi yurdalar,
Kərəmin çəkdiyi döndlər,
Qoyunları yeyən qurdalar,
Qurdalar, Əslimi gördüzmü?³⁶

Az getdilər, üz getdilər, dərə, təpə düz getdilər, günlərin birində bir uca dağın ətəyinə çıxdılar. Baxdilar ki, bu dağın başı qar, ətəkləri isə çəmənlilik, bağ-bağçadı. Təzəcə dağın gədiyindən aşmaq isteyir-dilər, duman, çən bunları elə qapladı ki, yolu itirdilər, bilmədilər hara getsinlər. Kərəm gördü چوڭun bunları öldürəcək, dedi:

– Amandı, Sofi qardaş, mənim sazımı ver. Burada ölüb, qurd-quşa yem olacağıq. Yarıma çatmayacağam.

Sofi sazi verdi. Aldı Kərəm, görək nə dedi:

Sənə deyim, Soltan dağı,
Nə dumandı, basın sənin?!.

Çıskın tökər, duman çökər,
Heç getməzmi qışın sənin?!

Dörd bir yannan bəst olmusan,
Dərdəmi tək məst olmusan?!
Cümlə dağdan üst olmusan,
Nə ucadi başın sənin?!

Əskik olmaz qarın, yağar
Buludlar bir-birin qovar,
Sabah günəş sənə doğar,
Cəvahirdi daşın sənin.

Alt yanın bağ ilə bostan,
O bir yanın gül-gülüstan,
Ayırıldız məni dostdan,
Ötər qərib quşun sənin.

Kərəm deyər: öldüm, itdim,
Bu fani dünyadan getdim;
Qocalardan sual etdim,
Kimsə bilməz yaşın sənin³⁷.

Kərəm sözünü tamama yetirdi. Dağın başındakı duman çekilib getdi, çovğun yatdı. Kərəmgil yola davam edib, dərələrdən sel kimi, təpələr-dən yel kimi gedib, bir çobana rast oldular. Kərəm çobannan soruşdu:

– Burdan bir keşiş keçdimi?

Çoban dedi:

– Aşıq, haman keşiş Xob vilayətinə tərəf getməyin binasın qoydu.

Kərəm baxdı ki, öz dağları uzaqdan görünür, ürəyi qubar elədi, aldı, görək nə dedi:

Gəlib bahar, yaz ayları,
Sular axar indən belə.
Hər tərəfdən tuti, qumru,
Coşur, oxur indən belə.

Bülbül ötər həzin-həzin,
Cənnətə bənzər ilk yazın,
Bənəvşə, çiçək yer üzün
Əlvan elər indən belə.

Ağaclar geyər donunu,
Haqqqa çevirər yönünü,
Dərdli Kərəm vətənini
Anar, sizlər indən belə.

Söz tamama yetdi. Kərəmgil yola düşdülər. Gecə-gündüz yol getdilər. Bir çay kənarına çatdılar, gördülər qız-gəlinlər paltar yuyurlar. Bunların içərisində bir gözəl gəlin var, gün kimi işıq verir. Kərəmin eşqi cövşə gəldi, aldı, görək gəlinə nə dedi:

Gedərikən bir gəlinə tuş oldum,
Yolçunu yolunnan eylər bu gəlin.
Görcək, niqabını atdı üzünnən,
Yolçunu yolunnan eylər bu gəlin.

Mənim Əslim cənnətdəki huridi,
Bir ah çəksəm dağı, daşı əridi;
Gözəllikdə huri, mələk, pəridi,
Yolçunu yolunnan eylər bu gəlin.

Bir ah çəksəm dağlar, daşlar əriyər,
Nədi bu səndəki o siyah tellər,
Xinalı barmaqlar, o nazik əllər,
Yolçunu yolunnan eylər bu gəlin.

Kərəm çəkər yar ucundan zilləti,
Bivəfa dost heç eyləməz mürvəti,
Üzün görən neylər dünya ləzzəti?
Yolçunu yolunnan eylər bu gəlin.

Bənzər Əslim cənnətdəki huriyə,
Ah çəkəndə dağlar, daşlar əriyə,
Dərdli Kərəm bu yollarda cürüyə,
Yolçunu yolunnan eylər bu gəlin³⁸.

Keşisi qız-gəlinlərdən soruştular. Qızlar keşisin köç-külfətlə çaydan keçib getdiyini ona xəbər verdilər. Kərəm ayrılib getməyə başladı.

Az getmişdilər, çox getmişdilər, Kərəmin halı dəyişildi, ürəyi döyünməyə başladı, gözləri qaraldı. Ürəyində dedi: “Əslimə çatmayacağam, ölüb qürbət ellərdə qalacağam”. Aldı, halına münasib görək nə dedi:

Haldan hala düşən viran könlümün
Hər məhləsində bir cahan əyləşmiş.
Gah şah, gəda olur, gah dana, nadan,
Gah hər məhləsində zindan əyləşmiş.

Bir məhəlləsində yeddilər, beşlər,
Bir məhəlləsində bəzirgan işlər,
Bir məhəlləsində doqquz dərvişlər,
Bir məhəlləsində piran əyləşmiş.

Bir məhəlləsində canan can eylər,
Bir məhəlləsində gül fəğan eylər,
Bir məhəlləsində bülbül qan eylər,
Bir məhəlləsində gülşən əyləşmiş.

Bir məhəlləsində cəmalın görəm,
Bir məhəlləsində güllerin dərəm,
Bir məhəlləsində biçarə Kərəm,
Bir məhəlləsində canan əyləşmiş.

Söz tamama yetdi. Yola düşüb, gecəni gündüzə qatıb, Balılcaya
gəldilər. Onların yanına çox adam toplandı. Sofi adamlardan keşişi so-
ruşdu. Bir nəfər dedi:

— Ay canım, sizə nə olub ki, bir qızın dalınca düşübsünüz? Məgər
dünyada qız yoxdu? O olmasın, başqası olsun.

Aldı Kərəm, dedi:

Ay ağalar, xan Əslimdən ayrıldım,
Məni öldürməli, döyməli deyin!
Gecə-gündüz ah edibən yanaram,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Bircə dəfə xatirini sormadım,
Keçdi ömrüm, muradına irmədim,
Fürsət əldə ikən dəmlər sürmədim,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Əlimnən aldırdım gözü alanı,
Onun üçün tərk eylədim siləni,
Başıma salmışam bunca bələni,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Mən Kərəməm, eşq badəsin içirdim,
Bu sevdanı öz başımdan keçirdim,
Hayif ki, Əslimi əldən uçurdum,
Məni öldürməli, döyməli deyin!

Kərəm sözünü tamama yetirdi. Baxdılardı ki, bu doğrudan haqq aşığıdı. Keşigilin getdiyi yolu onlara göstərdilər. Kərəmgil gecəni orada qalıb, səhər tezdən yola düşdülər.

Bir az getmişdilər, sərin bir meh başladı. Meh qabaq tərəfdən əsirdi. Lap onların üzünə vururdu. Kərəm dedi:

– Sofi, dayan mən xan Əslimi bu badi-səbadan xəbər alacağam.
Sazı köynəyindən çıxarıb, basdı bağırına, dedi:

Əylənmir ki, yordan xəbər sorayım,
Əsib-əsib gedən badi-səba hey!..
Qırılsın baisin qolu, qanadı,
Heç kimsə düşməsin yordan cida hey!..

Yudum dolbəndimi, bəyaz eylədim,
Sildim könül pasın, ayaz eylədim,
Mən qanlı fələye niyaz eylədim,
Fələk mənə verdi çoxlu cəfa hey!..

Durmayuban axır çeşmimin yaşı,
Axdığı yerlərdə əridir daşı,
Belə imiş qanlı fələyin işi,
Nə şah bilir, nə xan, nə də gəda hey!..

Mən Kərəməm, xoryatlara tay oldum,
Bivəfa yar sevdim, əcəb bay oldum,
Ömür üzdüm, gün cürütdüm, zay oldum,
Məni boşaldılar qabdan qaba hey!..³⁹

Bir az oturdular. Dinclərini alıb, yorğunluqlarını çıxartdıqdan sonra durub getməyin binasını qoydular. Az getdilər, çox getdilər, bir şəhər xarabalığına çıxdılar. Kərəm dayanıb dedi:

– Sofi lələ, bir zaman varmış ki, bu şəhərdə adamlar dövran sürür-müş. Dayan, soruşum, görüm bu şəhər niyə xaraba qalıb? Adamları necə olub?

Aldı Kərəm görək xaraba şəhərə nə dedi:

Səyyah olub bu aləmi gəzərkən
Rast gəlmisəm bu viranın daşına.
Söylə viran, nə zamanın bərisən?
Nə gəlmışdi, nə gələcək başına?

Kərəmin sözlərindən viran dilə gəlib dedi:

Həzrət Nuhun zamanının bəriyəm,
Əmr-haqla nələr gəldi başıma...
Başıma gəloni söyloyim sənə
Gör nə zəhər qatılıbdı aşıma.

Aldı Kərəm:

Kim eşitsə sənin ah ilə zarın,
Türk eləyər əldə olanın, varın,
Nöçün xarab oldu çarsı-bazarın,
Ağıl irməz o xudanın işinə.

Aldı viran:

Üç yüz altmış çeşmələrim axardı,
Gözəllərim seyrgaha çıxardı,
Xanımlarım ləlü gövhər taxardı,
Baxmazmisan xan yerində daşıma.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm sənə viran söylədi,
Söylə, iyidlərin fələk neylədi?
Kimlər gəlib səni viran eylədi?
Fələk niyə daşın saldı başına?

Aldı viran:

Çoxlu iyidlərim vardı burada,
Kimi saz çalardı, gəzib orada,
İndi viran olub, qaldım arada,
Viranam, onları çəkdim döşümə.

Kərəm sözünü tamam eləyib, getməyin binasın qoydu. Gedib, gedib, axşam çağı Çaloba deyilən bir yerə çıxdılar. Kərəm hər cür ağacnan, gülənən dolu, laləzar bir bağa girdi. Bağın içinde bir dəstə qız çalıb, oxuyub, oynayırırdı. Kərəm bu qızların içində Əslimə bənzər bir qız gördü, dedi:

— Sofi, dayan bir qatar söz deyim, bu qız mənim xan Əslimə bənzəyir.

Kərəm ürəyi dəmirçi kürəsi kimi alışib yana-yana bu qiza dedi:

Gözəllər çıxıblar seyrə,
Birisi Əslimə bənzər.
Al geyibən sallanışı,
Yerişi Əslimə bənzər.

Kərəm belə deyəndə haman qız qulac saçlarını sinə sazı eləyib, görək Kərəmin bu sözünün müqabilində nə dedi:

Uzaq eldən gələn, aşiq,
Sənin Əslin mən deyiləm,
Çoxun dərdə salan, aşiq,
Sənin Əslin mən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Eşqin badəsini içdim,
Bulanıq çaylardan keçdim,
Bir qız gördüm, dərdə düşdüm.
Duruşu Əslimə bənzər.

Aldı qız:

Sözünü qanmışam əzəl,
Bağıma dəyməyib xəzəl,
Yad elinə getdi gözəl,
Sənin Əslin mən deyiləm.

Aldı Kərəm:

Mənə müştaq qurbət ellər,
Göz yaşımı kimlər silər?
Kərəm aqlar, rəqib gülər,
Gülüşü Əslimə bənzər.

Aldı kız:

Sənin axtardığın Əсли,
Qaraqashlı, qaragözlü,
Mənim adım Xanımnazdı,
Sənin Əslin mən deyiləm⁴⁰.

Söz tamam oldu, Kərəm keşisi ondan xəbər aldı, kız dedi:

– Sənin axtardığın keşis bu gün köç-külfətinnən buradan köçüb,
günçixan tərəfə getdi.

Kərəm bu sözü qızdan eşidən kimi sazı sinəsinə basıb, görək Sofiyə
nə dedi:

Durma, gedək, Sofi lələ,
Yenə Əslim köç eyləyib.
Qan ağlaram bunnan belə,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Əslim elindən köçübüdү,
Almalı dağdan keçibdi,
Daşbulaxdan su içibdi,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Yardan mənə yara dəymış,
Heç düzəlməz bu müşkül iş,
Onla belə Qara keşis,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Sofi, gəl eylə söyləmə,
Bağrimin başın teyləmə,
Gedirəm, yoldan eyləmə,
Yenə Əslim köç eyləyib.

Qarşımızda qarlı dağlar,
Könül məhəbbəti çağlar,
Əsli köçüb Kərəm ağlar,
Yenə Əslim köç eyləyib⁴¹.

Kərəmgil oradan da qalxıb, bir neçə gün yol gəldikdən sonra gəlib
bir kəndə çıxdılar. Baxdılardan ki, burada toy var. Kərəmin rəngi gül
yarpağı kimi soldu.

Sofi xəbər aldı:

– Kərəm, sənə nə oldu?

Kərəm dedi:

– Zalım keşiş Əslini ərə verib, bu toy da onun toyudu.

Sofi dedi:

– Gəl dalımcan, Allah kərimdi.

Sofi Kərəmi toy məclisine apardı. Məclis Kərəmi keçirdi yuxarı başa. Xörək yeyənnən sonra dedilər:

– Aşıq, bir az oxu, ürəyimiz açılsın.

Kərəm sazını əlinə aldı, ayağa qalxıb çalmaq istəyəndə gözü o biri otağa sataşdı, gördü bir gəlin oturub taxt üstə, qızlar da ona zinət verir, yəqin elədi ki, bu Əslidi. Dedi:

Çıxar taxta, divan eylər,
Əsli, qaşların, gözlərin.
Gözümdən qan rəvan eylər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Şah kimi mətləb bitirər,
Hökmün yerinə yetirər,
Dilsizi dilə getirər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Firqətin məni yandırar,
Dağı, daşı dolandırar.
Qapı-qapı diləndirər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Havada şahinə bənzər,
Yerdəki laçına bənzər,
Göydə göyərçinə bənzər,
Əsli, qaşların, gözlərin.

Gah ağladar, gah güldürər,
Gah gözəlliyyin bildirər,
Axır Kərəmi öldürər,
Əsli qaşların, gözlərin.

Söz tamama yetdi. Hamı Kərəmin bu xoş avazına əhsən söylədi.
Bir nəfər Kərəmə dedi:

– Ey aşiq, gəl qal bizim eldə, aşiqlıq elə, ev-eşik sahibi ol. Bizim ellər qərib sevəndi.

Kərəm belə eşidəndə dedi:

– Ağalar, qulaq asın, bir qatar da sözüm var, deyim.

Dedilər:

– Buyur!

Kərəm dedi:

Tək bircə yarımı mənə versələr,
Bu fani dünyada malı neylərəm?
Bir imdad olursa mövladan olsun,
Qeyrinin verdiyi malı neylərəm?

Uca dağ başında tərlanlar süzər,
Göllərdə yaşılbəş sonalar üzər,
Əslinin yanağın bir cüt xal bəzər,
Qeyrinin verdiyi xalı neylərəm?

Kərəm deyər: mən nə idim, nə oldum.
Əslimin eşqindən saraldım, soldum,
Cismim tük gətirdi, Məcnuna döndüm,
Əslisiz mən cah-cəlalı neylərəm?⁴²

Söz tamam oldu. Kərəmin dediyinnən məclis əhli bir şey başa düşmədi. Sofi işi belə görəndə dedi:

– Qardaşlar, bu Ziyad xanın oğlu. Öz vəzirləri Qara keşisin qızına aşiq olub. Qız da buna aşiqdı. Keşiş qızını buna vermək istəməyib, götürüb qaçıb. Bizə dedilər ki, keşiş burada olur. Biz də buraya gəlmüşik. Kərəm elə bildi ki, toy onun sövgülüsunün toyudu.

Toybəyi dedi:

– Aşiq, bu başqa adamın toyudu. Sənin axtardığın keşış dünən buradan keçib getdi.

Kərəmlə Sofi gecəni burada qalıb, səhər tezdən durub yola düşdülər. Onlar getməkdə olsunlar, bu tərəfdən göydə bir qatar durna göründü.

Kərəm aldı sazını, görək durnalara nə dedi:

Durna, gedərsiz haraya,
Mənnən yara salam deyin!
Görsəz əgər butam ağlar,
Dönüb yara salam deyin!

Yolunuz gedir Ağdaşa,
Qarlı dağlar aşa-aşa,
Həm qohuma, həm qardaşa,
Həm diyara salam deyin!

Durna, telin şana-şana,
Həm o yana, həm bu yana;
Alın size bir nişana
Verim, yara salam deyin!

Dad seyrağıbin əlinnən,
Aşıq dağların belinnən,
Dərdli Kərəmin dilinnən,
Durnam, yara salam deyin!⁴³

Kərəm sözünü müxtəsər eylədi, yola davam elədilər. Bir müddət yol gedib, bir obaya çatdılar. Kərəm obanın kənarında bir gözəl qız gördü. Bu kız o qədər gözəl idi ki, gün kimi hər tərəfə işiq salırdı. Qız keçib getdi. Bir dəstə ahıl-cahil Kərəmin ətrafına toplandı. Kərəm sazi sinəsinə basıb dedi:

Sizin eldə mən bir gözəl görmüşəm,
Şoxu düşüb Gürcüstanın elinə.
Bülbül kimi şirin-şirin danişir,
Bal töküür dəhanından dilinə.

Qədir mövlam verib xub camalını,
Onu sevən neynər dünya malını,
Qurşayıb kəmərlə incə belini,
Boyu bənzər uca sərvin dalına.

Kərəm deyər mənim yarım incədi,
Dodaqları yarı açmış qonçadı,
Sünbü'l teli topuğundan ucadı,
Bir telin vermərəm dünya malına.

İncidi, mirvari, sədəf dişləri;
Qüdrətdən çekilib kaman qaşları,
Dal gərdəndə qulac-qulac saçları
Sarmaşır, dolanır incə belinə.

Mən Kərəməm, gecə qıllam zarımı,
Haqq canım almasın, çökim kövrini,
Yuxarıdan xəbər aldım yarımı
Dedilər köçübüdü Bayan elinə⁴⁴.

Kərəm sözü tamam elədi. Sofi adamlardan keşisi xəbər aldı. Cavanlar keşisin Qarsa getdiyini ona xəbər verdilər. Kərəm yola rəvan olub, Qarsa tərəf getməyin binasını qoydu. Yolda yenə gördülər bir qatar da durna gedir. Kərəm Sofiyə dedi:

— Sofi lələ, qoy bu durnalardan da bir söz soruşum.
Aldı Kərəm, görək durnalara nə dedi:

Göy üzündə böyük-böyük durnalar,
Nədi sizin əhvalınız, halınız?
Bir ərzi-hal yazım, yara yetirin,
Dost yanına düşər isə yolunuz.

Göydə şahin, şonqar, görüb çəşarsız,
Ol uca dağları nə cür aşarsız?
Ovçu görən kimi qanad açarsız,
Qışda Qaraməndi sizin eliniz.

Dərdli Kərəm deyər: uğradım dərdə,
Canım qurban olsun mərd oğlu mərdə,
Yazıq durna, nə gəzərsən bu yerdə?
Yoxmu sizin vətəniniz, eliniz⁴⁵

Az getdilər, çox getdilər, günlərin birində gedib Qars şəhərinə çatdırılar. Burada bir qarıya qonaq oldular. Adamlar hər tərəfdən tökülib göldilər. Qonağa xoş gəlmisiz dedilər, onların əhvalını sordular. Aldı Kərəm, toplaşanların suallarına belə cavab verdi:

Hey ağalar, necə olur
Halı yerdən ayrılanın?
Axır düşər qürbət elə
Yolu yerdən ayrılanın.

Qərənfillər tutmaz imiş,
Gül tikansız bitməz imiş,
İşə, gücə getməz imiş
Əli yerdən ayrılanın.

Şahinlər göyə çökilir,
Durnalar gölə tökülür,
On beş yaşında bükülür
Beli yordan ayrılanın.

Kərəm qocalar, deyərlər,
Bu yerdə ölər, deyərlər,
Dinməz, lal olar deyərlər –
Dili yordan ayrılanın⁴⁶.

Adamlar Kərəmə dedilər:
– Aşıq, arzun nədi? Bizdən nə xələt istəyirsən?
Kərəm dedi:
– Mən xələt alan aşıqlardan deyiləm. Sizə bir qatar söz oxuyacağam, könlünüz şad olsun.
Aldı, Kərəm, dedi:

Qədir mövlam, budu səndən diləyim,
Bu gələn qışımız bahar, yaz ola.
Gündə otuz iki dövran eyləyə,
Əksinə çevrilib boran, tez ola.

Gündə min toyuğum yumurta sala,
Yaxşı katib gərək hesabın ala,
Min bir qara qarğı gøyərçin ola,
Bir dam dolu ördək ilə qaz ola.

Min səfinəm dəryalarda qışlaya,
Qırx qulunlu min qısrığım kişnəyə,
Yanında iki yüz çoban işləyə,
Hər bir sürüsündə min beş yüz ola.

Dəli könlüm eşq oduna qalana,
Hey ağalar, sözüm yadda saxhana,
Doqquz tövlə atım hazır bağhana,
Bir-iki tovlada xam yağız ola.

Dərdli Kərəm deyər: dünyanın işi,
Gözümnən axıtdım hey qanlı yaşı,
Ta bu qədər mala maliksə kişi,
Bir əli İranda safi üz ola.

Sofi bunlardan da keşisi soruşdu. Dedilər:

– Keşiş buradan keçib, Bayazida getdi.

Kərəmlə Sofi gecəni orada qaldılar, səhər tezdən yola düşüb getməyə başladılar. Kərəm dağ ətəyi ilə gedirdi. Gördü bu yerdə o qədər turac, kəklik var ki, o tərəfə-bu tərəfə uçışurlar. Birdən birə Kərəmin halı pərişan oldu. Sazı sinəsinə basıb, halına münasib görək nə dedi:

Aman fələk, kömək eylə bu gündə,
Nagah yerdə gəldi aldı dərd məni!
Gecə-gündüz oda yandım, alışdım,
Tutdu, yolum-yolum yoldu dərd məni!

Qürbət eldə uca dağlar aşalı,
Ah etdikcə qara bağrim deşəli,
Mən Əslimdən ayrı düşdüm, düşəli,
Dəlik-dəlik etdi, dəldi dərd məni.

Fələk mənim ilə inad eylədi,
Qəm ilə hicrandı töhfən, söylədi,
Kəskin qılıçıyla bağrim teylədi,
Böyük-böyük etdi, böldü dərd məni.

Gecə-gündüz kəsməz gözümün yaşı,
Saldı qanlı fələk başıma daşı,
Ərzurum dağında keçirdim qışı,
Axır çöldən-çölə saldı dərd məni.

Bilməm xiyalımdı, yoxsa duş kimi,
Gəldi keçdi boran kimi, qış kimi,
Dərdli Kərəm yuvasında quş kimi,
Tutdu, yolum-yolum yoldu dərd məni⁴⁷.

Söz tamam oldu, yollarına davam edib, mənzilbəmənzil axırda gedib, Altuya çıxdılar. Burada da xəbər tutdular ki, keşis Bayazidə gedib. Bir qədər çörəkdən-zaddan yeyib, Bayazidə tərəf getməyin binasın qoydular.

Az getdilər, çox getdilər. Bayazidin yanında bir dəstə qızə rast gəldilər. Kərəm baxdı, qızların içində bir qız var ki, misli, bərabəri yoxdu. Kərəmin ağlı başının çıxdı, aldı sazi, görək nə dedi:

Sofi lələm, bu gün bir gözəl gördüm,
Qüdrətdən çəkilib qara qaşları.
İstədim ki, nazlı yarı dindirəm,
Aşiq öldürməkdi, bildim işləri.

Nə gözəl bəzənib könül sonası,
Taxtı-Süleymandı yarın sinəsi,
Min naz ilə bəsləyibdi anası,
Dal gərdəni bürüyübdü saçları.

Kərəm deyər: dürlü-dürlü halı var,
Yanağında dənə-dənə xalı var,
Ağzı şəkər, dodağında balı var,
İncə sədəf düzülübdi dişləri.

Söz tamama yetdi. Yola düşüb bir mənzil gedib Bayazida çatdılardı.
Kərəm şəhərin kənarında dayandı. Dönüb bir gəldiyi yola baxdı, sazı
döşünə basıb dedi:

Sofi qardaş, üç məmləkət keçirdik,
Biri İran, biri Turan, bir Gilan.
İgidin başına üç dövlət qonar,
Biri ağıl, biri gənclik, biri şan.

Keşişin etdiyi belə də qalmaz,
İki məhbub qəlbin o saya salmaz,
Bu dünya üzündə üç şey zay olmaz:
Biri yaxşılıq, biri elm, biri nan.

Dərd, qəm əlindən mən də bezaram,
Bu dərdləri qələm alıb yazaram,
Çox yerləri innən sora gəzərəm,
Biri Tiflis, biri Bayazid, biri Van.

Kaş ki, Kərəm muradına irəydi,
Qismət olub, yarın üzün görəydi.
Qədir mövləm mənə üç dərd verəydi:
Biri alış, biri tutuş, biri yan⁴⁸.

Kərəm sözünü tamam eləyib, yol başladı. Gəlib, gəlib, Van şəhərinə çatdılardı. Şəhərin kənarında Kərəm dayandı. Adamlardan keşişin

Ərdahana getdiyini bilib, yola düşdülər, uzaq yolu yaxın edib, Ərdahana çatdılar. Əsli Kərəmin yadına düşdü, aldı, görək nə dedi:

Bizim eldən sürdüm, bura gətirdim,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.
Çıskın oldu, boran oldu, itirdim,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

Enər yerdə duman çıskını bəslər,
Aşiq olan öz məşuqunu səslər,
Pis gündə dostunu atmaz mərd kəslər,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

İtirdim Əslimi durmaz, araram,
Kəsildi səbirim, həm yoxdu çaram,
Mən Kərəməm, eşq oduna yanaram,
Bu dağlardan aşan bir sonam təkdi.

Kərəm adamlardan keşisi soruşdu. Adamlar keşisin dünən keçdiyini xəbər verdilər. Bunlar yola düşüb, bir müddət yol getdilər. Bir dağın ətəyində bunların qabağına qırx haramı çıxdı, onları hər tərəfdən araya aldılar. Kərəm əhvalı belə görəndə sazı götürüb dedi:

Gecə-gündüz zarı-zarı ağlaram,
Məni vətənimə göndər, ya rəbbi!
Bu dünyaya gələn getmək üçündü,
Buradan qulunu qurtar, ya rəbbi!

Ya rəbbi, sən saxla könlümü qəmdən,
İtirdim ağlımı, can çıxmaz təndən,
Öldürərlər məni, yar gedər əldən,
Mənim halım sənə yetər, ya rəbbi!

Bu Kərəmi eşq oduna yandırman,
Sevdiyim qonçayı məndən saldırman,
Hey ağalar, elləri də güldürmən,
Qəlbinə mərhəmət yendir, ya rəbbi!

Haramılara onları öldürməyib, soruştular:
– Siz kimsiniz, hara gedirsiniz?

Kərəm dedi:

– Mən Ziyad xanın oğluyam. Qara keşisin qızına aşiq olmuşam.

Keşis qızını götürüb qaçıb. Onun dalına düşmüşəm.

Haramılar bir-birinin üzünə baxıb, dedilər:

– Bu haqq aşığıdı. Var get, aşiq, Allah səni muradına çatdırınsın.

Kərəmlə Sofi bir qədər getdilər, bir şəhərə yaxınlaşanda Kərəm dayandı. Sofi dedi:

– Niyə dayanmışan?

Kərəm dedi:

– Bilirəm, keşis burda da yoxdu.

Sofi çox dedi, Kərəm az eşitdi, yerindən tərpənmədi. Sofi naəlac Kərəmi orada qoydu, özü xəbər tutmaq üçün şəhərə getdi. Kərəm qaldı tək, qəm-qüssə onu çuqladı, sazı döşünə basıb dedi:

Qəlbə havaynan uçarsan,
Endirəydim, könül, səni.
Budaq-budaq gül dalına
Qonduraydım, könül, səni.

Uca dağlar uca olur,
Gündüz keçər, gecə olur,
Gör ayrılıq necə olur,
Qandırayıdım, könül, səni.

Uca dağdan aşırayıdım,
Vətəninnən köçürüydim,
Qürbət elə düşürəydim,
Yandırayıdım, könül səni.

Ördəyi ovularlar göldə,
Şahini bəslərlər qolda,
Bəzirən keçdiyi yolda
Endirəydim, könül, səni.

Dərdli Kərəm qan ağlıyar,
Ürəyin çarpez dağlıyar,
Yaz, baharı yas saxlıyar,
Güldürəydim, könül, səni⁴⁹.

Söz təzəcə tamam olmuşdu ki, Sofi gəldi, keşisin orada olmadığını xəbər verdi. Kərəmin ürəyi dəmirçi kürəsi kimi yanmağa başladı. Sazi döşünə basdı, üzünü yollara tutub dedi:

Qasid yordan yaman xəbər gətirdi,
Mənə nə əcayib hal oldu bu gün.
Bir olan dərdimi yüzə yetirdi,
Yandi qara bağrim, kül oldu bu gün.

Məcnun kimi gəzdim səhranı, dağı,
Fələk şərbətimi eylədi ağı,
Əydi qamətimi Əsli fəraigı,
Tutuldu dillərim, lal oldu bu gün.

Mən Kərəməm, neyləmişəm, neyləyim,
Xəncər alıb, bağrim başın teyləyim.
Üz tutub qurbətə səfər eyləyim,
Qarlı dağlar mənə yol oldu bu gün⁵⁰.

Sofi gördü ki, Kərəmin halı çox pərişandı. İstədi ona təsəlli versin, dedi:

– Əzizim, gənə nə oldu sənə?
Kərəm sazı basdı döşünə:

Sofi, nə sorursan mənim halımı?
Yardan ayrılanda şad olmaz könül.
Leylisin itirmiş Məcnuna döndüm,
Hər gecə papağı tac olmaz könül.

Bir dəm səyyah olur, qılinc qurşanır,
Bir dəm turab olub, yerə döşənir,
Bir dəm haqdan qorxu çəkir, üzənir,
Bir dəm padşahnən bac olur könül.

Bir dəm göldə bitən qarğı, qamışdı,
Bir dəm bağçalarda dürlü yemişdi,
Bir dəm qızıl olur, bir dəm gümüşdü,
Bir dəm paslanır da, tunc olur könül.

Bir dəm piyadadı, bir dəm atlanır,
Bir dəm şəkər olur, bir dəm dadlanır,
Bir dəm olur hər cəfaya qatlanır,
Bir dəm zəhərdən də acı olur könül.

Bir dəm abdal olur, girir şallara,
Bir dəm dəllal olur, düşür dillərə,
Bir dəm yolcu olur, gedir yollara,
Bir dəm keçənlərdən bac alır könül.

Kərəm deyər: axırına irilməz,
Ərəb at yorulur, könül yorulmaz,
Könül bir sarayı sinar, hörülülməz,
Əzəli, sorası köç olur könül.

Kərəm sözü qurtarıb, ayağa qalxdı, yenə də getməyə başladılar. Gethaget, bir axşam gözəl bir kəndə gəlib çıxdılar. Elə Kərəmi ciynində saz görçək kənd əhli töküldü, onları hörmətnən, izzətnən bir evə apardılar. Bəli, qonaqlar yedilər, içdilər, oradan-buradan söhbət elədi-lər. Kərəmdən bir neçəsi oxumağını xahiş elədi. Kərəm ayağa qalxdı, sazi döşünə basdı, dedi:

Ay həzərat, Əslim getdi əlimdən,
Qaldım burda ahü-zarin içində.
Bağı tutdu şeyda bülbül naləsi,
Bülbül bağıri yandı xarın içində.

Seyrağının fitnəsinə inandım,
Fırqət nə olduğun sonradan qandım.
Yarın həsrətinən alışdım, yandım,
Piltətək qovruldum narın içində.

Kərəməm, necoldu ulusum, elim,
Yar, yar söyləməkdən lal oldu dilim,
Xan Əslimdən ayrı büküldü belim,
Qaldım namus ilə arın içində⁵¹.

Məclis əhli Kərəmin belə yanıqlı-yanıqlı oxumağından pərişan olub, Sofidən soruştular:

– Bu aşiq haralıdı? Niyə qəmli-qəmli oxuyur?

Sofi bütün əhvalatı əvvəldən axıra məclis əhlinə danışdı. Sofinin bu danışmağından Kərəmin ürəyi bir az da od tutub yanmağa başladı. Sazı döşünə mindirib dedi:

Ay ariflər, gəlin sizə söyləyim,
İstəkli dost mənnən aralı düşdü.
İllər həsrətiyəm, aylar ayrisı,
SİNƏM bayğu kimi yaralı düşdü.

Yeniyetmə, on üç, on dörd yaşında,
Eybi yoxdu kipriyində, qaşında,
Axşam, sabah bulaxların başında,
Yadına dağların maralı düşdü.

KƏRƏMƏM, yollarım toz, qubar oldu,
Boran oldu, çoğun oldu, qar oldu,
Dost bağında heyva oldu, nar oldu,
Bu il bizim bağlar qorralı düşdü.

Kərəm sözü qurtarın yola düşdü. Sofi də onun dalınca. Az getdilər, üz getdilər, gedib bir çayın kənarına çatdırılar. Kərəm baxdı ki, sağ təraf qaya, sol meşə, qabaq da çaydı. Dayanıb, Sofiyə dedi:

— Sofi lələ, əylən bu yerlərdən Əsl xanı soruşum, bəlkə bunlar bizə onun yerini dedilər.

Sofi dayandı. Aldı Kərəm görək qayadan, meşədən, çaydan Əslini nə cür soruşdu:

SƏNDƏN xəbər alım, ay sarı qaya,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?
Mübarək kölgənlə salıbsan saya,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Sarı qaya dilə gəlib, aldı görək cavabında nə dedi:

SƏNƏ xəbər verim aşıqlar xası,
Sənin Əslin burdan gəldi də getdi.
Yanında idi atası ilə anası,
Ləpirin üzümə saldı da getdi.

Aldı Kərəm:

Səndən xəbər alım, ay qara meşə,
Qələmi qüdrətdən çəkilmiş qaşa,
Bürümüsən dağa, daşa bənövşə,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Meşə də dilə gəlib, Kərəmin cavabında dedi:

Yarın saldı səni olmazın qəmə,
Dayanmazmı yaxşı iyid bu dəmə?
Günəş kimi qondu mənim sinəmə,
Əsli məndən bir gül aldı da getdi.

Kərəm üzünü tutdu çaya, dedi:

Abi-həyat kimi daim axarsan,
Haqqın camalına hərdən baxarsan,
Dolana-dolana evlər yixarsan,
Mənim Əslim buralardan keçdimi?

Çay da dilə gəlib, Kərəmə belə cavab verdi:

Kərəm saxlar onun həmişə yasın,
Yanına almışdı ata-anasın,
Həm içib həmi də doldurdu tasın,
Atların suyuma saldı da getdi.

Söz tamama yetdi. Kərəm o yana, bu yana baxıb, gördü çayın
üstündə bir körpü var. Geldi körpünün yanına. Sazı döşünə basdı, üzün
tutdu körpüyü, aldı, görək nə dedi:

Yolum gəldi sənə çıxdı,
Körpü, Əslimi gördünmü?
Seyrağıblar məni yıldırı,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Qara qayadandı daşın,
Bəlli deyil sənin yaşın,
Əskik olmaz tər savaşın,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Dərdli Kərəm gəlib durar,
Qul kimi boynunu burar,
Əsli xanı səndən sorar,
Körpü, Əslimi gördünmü?

Kərəm sözünü müxtəsər eləyib, getmək istəyirdi ki, birdən qabaqlarına bir ceyran çıxdı. Kərəm ceyranı görən kimi sazını mindirdi sinəsinə, görək ceyrandan Əslini nə cür xəbər aldı:

Səndən xəbər alım, ay gözəl ceyran,
Əsli, keşiş buralardan keçdimi?
Minib eşq səməndin, olmuşam rəvan,
Çoban körpüsündən bir su içdimi?

Kərəm belə deyəndə ceyran dilə gəlib, görək Kərəmə nə cavab verdi:

Sənə xəbər verim, ay cavan oğlan,
Əsli anasılə düşdülər yola.
Bir səhər vaxtında gördüm ki, burdan
Yanında atası keçilər sola.

Aldı Kərəm:

Bu ayrılıq əydi mənim qəddimi,
Ağır eldə bədnəm etdi adımı,
Kərəm gəlsin, məni tapsın dedimi?
Gizli-gizli sırrın sənə açdım!

Ceyran:

Murada yetirsin səni yaradan,
Seyrağıblar görünm çıxsın aradan,
Sevdiciyin köçlə keçdi buradan,
Baxmadı Əsli xan nə sağ, nə sola.

Aldı Kərəm:

Nə zamandı bu yerlərdə durubsan,
Sınıq könlüm qara daşa vurubsan,
Əsli xanı sən ağlarmı görübən?
Yoxsa gülüb bu dağları aşdım!

Ceyran:

Qədir mövlam heçdən yaratmış bizi,
Gecəyə qatdilar günlü gündüzü,
Kərəm, Əsli xanın axırkı sözü:
Ərzuruma varsa könlüm xoş ola.

Aldı Kərəm:

Kərəm deyər: kimə deyim dərdimi?
Seyrağıblar qonça gülü dərdimi?
Varsam Ərzuruma görəm Əslimi,
Yoxsa keşiş alıb yenə qaçdimi?

Ceyran:

Mövlam sənə kömək olsun bu işdə,
Ceyran deyər: çap səməndin yerişdə,
Ərzuruma vardı zalım keşış də,
Xəbər verdim qismət sənə tuş ola.

Kərəm Əsli xanı ceyrandan dillə də xəbər aldı. Ceyran dedi:

– Sənin axtardığın keşış Ərzuruma tərəf getdi.

Kərəm ceyrannan ayrılib, yola düşdü. Gedib, gedib, bir obaya çatdılardı. Buranın adamları yaman qonaq sevməyən adamlar idilər. Kərəmgil burada bir qədər gəzib dolandılar, bunlara heç kim yaxın gəlmədi. Kərəm baxdı ki, elə adamlar o tərəf, bu tərəfə keçir, amma heç kim onların halını soruşmur. Kərəmin ürəyi qubarlandı, sazını dərdli sinəsinə mindirdi, zilini zil, bəmini bəm elədi, aldı, görək nə dedi:

Qürbət eldə qərib-qərib ağlaram,
Müşkül halim bildirən yox, bilən yox!
Gecə-gündüz fəğan qılıb yanaram,
Ağladan yox, güldürən yox, gülən yox!

Tərk elədim mən atamı, anamı,
Gölüm dən uçurdum telli sonamı,
Xəncər alıb dərd oylağı sinəmi,
Teyləyən yox, dəldirən yox, dələn yox.

Dərdli sinəm düyünlərəm, dağlaram,
Ağ geymərəm, qaraları bağlaram,
Dərd əlinnən ah çəkərəm, ağlaram,
Gözüm yaşın sildirən yox, silən yox!

Kərəməm, yetmədim mən Əsli xana,
Şay bildim ölümü bu yazıq cana,
Gecə-gündüz qəflə işlər hər yana,
Üz çevirib bu virana gələn yox!⁵²

Söz tamama yetdi. Haçannan haçana bir qoca kişi gəlib bunlara salam verdi. Sofi qocaya dedi:

– Ay qoca, bura necə yerdi? Burada heç qonağa-zada baxan yoxdu.

Qoca kişi dedi:

– Elədi, oğlum mən də buralı deyiləm.

Pirani Kərəmin kim olduğunu bilib dedi:

– Aşıq, sənin axtardığın keşş dünən buradan keçib getdi. Get, Allah sənə yar olsun!

Kərəm oradan çıxıb getməyin binasın qoydu. Elə bir qədər getmişdilər, bir də gördülər ki, göy üzündə bir durna tək-tənha süzüb gedir. Kərəm Sofini saxlayıb, görək durnaya nə dedi:

Göy üzündə süzüb gedən tək durna,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.
Sən də mənim təki yordan ayrıldın,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Məlul-məlul göy üzündə süzərsən,
Səyyah olub ölkələri gözərsən,
Süzüşündə xan Əslimə bənzərsən,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Dərdli Kərəm atdı namus, arını,
Yolunda sərf etdi bütün varını,
Hey axtarır, tapmir Əsli yarını,
Qəmli-qəmli ötmə, könül şad deyil.

Söz tamam oldu, bir gün yol gəldikdən sonra bir bulaq başında bir dəstə gəlin-qızı tuş oldular. Kərəm bu qızların içində Əsliyə bənzər bir kız görüb, sazını alıb sinəsinə, görək nə deyəcək.

Aldı Kərəm:

Su başında duran gəlinlər, qızlar,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.
Doğrusun söylərlər haqqı sevənlər,
Xallı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Kərəm belə deyəndə, haman qız qulac saçlarını sinə sazı edib, görək
Kərəmə nə cavab verəcək.

Aldı qız:

Aşıb, aşıb qarlı dağlar gəlibəsən,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.
İtirdin ağlını, düşdün çöllərə,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Xan Əsli tək yanağında xalın var,
İncədən lap incə əcəb belin var,
Dəhanında baldan şirin dilin var,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Dinmə, aşıq, səni çəkərlər dara,
Saldıram zindana, vurdurram yara,
Üzüş bizlərdən, qıl başına çara,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm uca-uca dağ aşdı,
Aşıban da qürbət ellərə düşdü,
Uçurtdum tərləni, sara ilişdi,
Allı gəlin, xan Əslimə bənzərsən.

Aldı qız:

Güllü xanım gül rəngini soldurar,
Aşıq olan məşuqunu güldürər,
Bir nişanlım vardı, səni öldürər,
Var get burdan, sənin yarın deyiləm⁵⁴.

Söz tamam oldu. Sofi qızlardan keşişi xəbər aldı. Qızlar dedilər:

– Keşişgil dünən burada idilər, elə bu gün çıxıb getdilər.

Sofi Kərəmi alıb, bir baş qızların göstərdikləri tərəfə getməkdə olsunlar, sizə deyim keşidən.

Keşiş buradan çıxıb, günə bir mənzil, gündüzü gecəyə qatdı, gecəni gündüzə, gəlib çatdı Qeysəriyə, bir baş özünü paşanın yanına yetirib dedi:

– Mən bir müsəlman aşığının əlinən qızımı götürüb qaçmışam. Onun əlinnən mənə dinclik yoxdu. İndi sizə pənah götirmişəm. İzin ver, məmləkətində yaşayım. Ancaq bir şərtlə ki, haman aşiq gəlib buralara çıxsa, sənin rəiyyətin mənim evimi ona göstərməsin.

Paşa razı olub, keşisə xəlvət yerdə bir ev verdikdən sonra, əmr elədi ki, başqa torpaqdan bura Kərəm adında aşiq gəlsə, tutsunlar, hər kim də keşisin evini haman Kərəmə göstərsə, dar ağacından asılacaq.

Bələ bir əmrənən sonra keşis paşadan çox razı qaldı. Şəhər əhli də göz-qulaq oldu ki, Osmanlı torpağına Kərəm adında kim gəlsə tutub paşaya versinlər.

İndi keçək əsl mətləbə.

Kərəm Sofiynən neçə gün, neçə gecə yol gedib, bir qarlı dağın etəyinə çatdırılar. Bu dağlar Gəncə dağlarına yaman oxşayırdı. Kərəmin ürəyi coşa gəldi, aldı, görək nə dedi:

Qarşı duran qarlı dağlar,
Dağlar bizim dağlarmola...
Ağ birçəkli qoca anam,
Oğul deyib, ağlarmola...

Məkkədən gələn hacılar,
Ürəyimdə var acılar,
Evmizdəki cüt bacılar
Qardaş deyib ağlarmola...

Fələk nədi mənim xatam,
Nə məlulam, nə də şadam;
Ağ saqqallı qoca atam
Kərəm deyib, ağlarmola...⁵⁵

Söz tamam oldu. Elə bunlar getmək istəyirdilər ki, birdən hava pozuldu, hər yeri duman-çiskin bürüdü. Şiddətli qar yağdı. Sofi halı belə görüb dedi:

– Aman Kərəm, ölüb burada qalacağıq. Gəl geri dönək. Qış qurtarar, sonra gələrik.

Kərəm onun cavabında aldı, görək nə dedi:

Dəli könül qalxdı, fəğan eylədi,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!
Qalmadı macalım borandan, qışdan,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!

Yağış yağar, yerin üzü yaş olar,
Çıskın olar, boran olar, qış olar,
Hava belə qalmaz, yenə xoş olar,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!

Gedər qış əyyamı, görərik yazı,
Gülüstana döner dağların üzü,
Ey fələk, nə olar, ağlatma bizi,
Gedəmməzsən, Kərəm, qışdı, geri dön!⁵⁶

Hava açılmadı, daha da pisləşdi. Yolu itirdilər. Aldı Kərəm:

Boranlı dağlarda yolum itirdim,
Çağırıram aman fələk, aman hey!..
Bir yanında yağış yağar, qar səpər,
Bir yanında çıskın bulud, duman hey!..

Axşam oldu, görəmmədim yolumu,
Soyuq aldı ayağımı, əlimi,
Gözüm altda aldim yenə ölümü,
Daha yoxdu sağlığıma güman hey!..

Dağlar, hümmət edin burda qalmayım,
Qalırsam da qürbət eldə ölməyim,
Qarı düşmənlərə möhtac olmayım,
Aman fələk, mənim halım yaman hey!..

Qurdalar, quşlar yiğilarlar leşimə,
Baxmazlar gözümdən axan yaşıma,
Qürbət eldə bəla gələr başıma,
Doğru dönməz çərx-fələk, aman hey!..

Dar günümdə kimsə yetməz fəryada,
Çovğunun əlinnən gəlmışəm dada,
Kərəm deyər: ölüm haqdı dünyada,
Axırətdə qarşı gəlsin iman hey!..⁵⁷

Kərəm sözünü qurtaran kimi şaqqıltı, gurultu qopdu. İldirim şığıdı.
Kərəm sazı döşünə basıb dedi:

Aman fələk, budu sənnən diləyim,
Qoyma məni yarı yolda qış günü.
Kərəm eylə, bircə yapış əlimnən,
Yetir muradına sən bu düşkünü.

Çovğun, boran alıb dörd bir yanımı,
Soyuq kəsib iliyimi, qanımı,
Vədəm tamamdısa, gəl al canımı,
Fələk, mənə minnət etmə beş günü.

Kərəməm, bir kimsə yetmədi dada,
Əslə bivəfadı, heç salmaz yada,
Ömrüm keçdi ahü-zarla dünyada,
Çox axtardım, bir görmədim xoş günü⁵⁸.

Söz qurtaran kimi bir də gördülər ki, bir nurani kişi zahir oldu, dedi:
– Qəm eləməyin, darda qalmazsınız. Sizi dardan qurtaran tapılar.
Yumun gözünüzü!

Kərəmlə Sofi gözlərini yumdular. Nə qədər keçdi bilmirəm, bir də nurani kişi dedi:
– Açıñ gözlərinizi!

Gözlərini açıb gördülər ki, bir basəfa yerdədilər. Nurani kişi-zad da yoxdu. Amma yer nə yer... Elədi ki, gül gülü çağırır, bülbül bülbüllü. Kərəm göz dolandırıb gördü ki, ovçular iki quzulu bir ceyran vurublar. Ceyran balalarının yanında inildəyir. Qızıl qanı gulləri qıp-qırmızı qızardıb. Kərəmin ürəyi qana döndü, aldı sazı, görək nə dedi:

Mən, ay Sofi lələ, necə yanmayım?
Əslə xanın ceyranı bu ceyran,
İnsafdımı əhvalını bilməyim?
Əslə xanın ceyranı bu ceyran,

Güllə dəyib bu ceyranın üzünə,
Qan tökülüb topuğuna, dizinə,
Gözü bənzər xan Əslinin gözünə,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Zalım ovçu bunu əldən salıbdı,
Dörd yanını qara qanlar alıbdı,
Kimsəsi yox, məlul, müşkül qalıbdı,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Yaraları köhnə deyil, təzədi,
Siyah sürmə ala gözə məzədi,
Bu ceyranı kim al qana bəzədi?
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran.

Kərəməm, düşmüşəm mən qürbət elə,
Seyrana çıxmışdı ceyranı çölə,
Ağlaram, sizlaram mən bundan belə,
Əsli xanın ceyranıdı bu ceyran⁵⁹.

Elə bu dəmdə bir də gördülər ki, ovçular dağdan enib gəlirlər.
Kərəm bunları görən kimi sazı götürüb, görək ovçuların gəlməyini
ceyrana nə cür xəbər verdi:

Sürə-sürə ovçu dağdan endirən
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.
Oxu ilə vurub torpağa sərən,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Gözəl çəmənlikdə ceyran sürüsü,
Sürüdən ayrılmış onun birisi,
Qana boyanıbdı gözəl dərisi,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Zalım ovçu düşmüş, gəlir izinə,
Al qanı axıtmış iki dizinə,
Milçəklər qonubdu qanlı üzünə,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Beləmi olur ovçuların bərəsi,
Qoltuğundan vurub, sizlər yarası,
Həkimə göstərib, yoxdu çarası,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Qova-qova endirdilər yazıya,
Tuş etdilər iti dişli taziya,
İş müşküldü, gəl baxma sən quzuya
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Sürə-sürə yendirdilər dağlardan,
Al süsənli bağçalardan, bağlardan,
Kərəm deyər keçdicəyim yollardan,
Qaç, quzulu ceyran, yad ovçu gəldi.

Yaralı ceyran nə qədər elədisə, balalarını çəkib bir yana gedə bilmədi. Özü də balalarından ayrılməq istəmirdi. Kərəm əhvalı belə görəndə ovçuların qabağına getdi. Ovçu ondan soruşdu:

– Buralarda bir yaralı ceyran görmədinizmi?

Kərəm başqa bir ucurum dərə göstərib dedi:

– Ceyran qaçıb o dərəyə getdi.

Ovçular dərə tərəfə yönəldilər. Kərəm gəlib ceyranın yaralarını bağladı, aparıb yaxındakı mağaraya qoydu. Sonra sazını dilləndirib, dərdli-dərdli oxumağa başladı:

Bu səfər ayının iyirmi beşində
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!
İki körpə quzuvardı döşündə,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Oxlar dəyib onu candan salmışdı,
Dörd yanını qızıl qanlar almışdı,
Quzuları mələl, məhzun qalmışdı,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

İnsan əcəb zalim oldu, qazılar,
Sinəsində yaraları sızılar,
Kərəm kimi öz yurdunu arzular,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Çoxlu ox yarasıvardı, canında,
Bir cüt balaları ağlar yanında,
Kərəm deyər: anası yox yanında,
Bu dağda bir ceyran ağlar, inildər!

Sofi Kərəmi qaldırıb götürdü. Gəlib, gəlib bir obaya çıxdılar. Kərəm bərk xəstələnmişdi. Obanın lap kənarına çatanda göydə bir dəstə durna göründü. Kərəm sazı götürüb, durnalarnan öz ellərinə görək nə sifariş elədi:

Durna, gedər olsaz bizim ellərə,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.
Əgər sizdən sual edən olarsa,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Mən uçardım, qanadlarım yoruldu,
Qürbət eldə qara bağım qovruldu,
Xəstə düşdüm, indi belim qırıldı,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Qürbət eldə məlul, məhzun olmuşam,
Eşqinə düşəli Məcnun olmuşam,
Bir saçı Leylayə məftun olmuşam,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Xəstə düşdüm, kimsə bilməz halımı,
Əlimdən alındıdım qonça gülümü,
Nə diyarə tutum gedim yolumu?
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Dördli Kərəm xəstə düşüb, inildər,
Ah etdikcə qulaqları cingildər,
Bəlkə mövləm bize imdadə gələr,
Qürbətdə bir xəstə gördüm deyərsiz.

Söz tamam oldu. Xəstəliyə baxmayıb, qalxıb, yenə də yola düş-dülər. Bir qədər gedib, bir qəbiristanlığa çatdılar. Qəbiristanı görən kimi Kərəm bir təhər oldu. Sazı döşünə basıb aldı, görək nə dedi:

Yenə vətənimdən oldum didərgin,
Xəstə düşdüm, qürbət ellərdə qaldım.
Seyrağıblar aralıxda çoxaldı,
Artdı yamanlarım, fellərdə qaldım.

Yanaram, yanaram, tütünüm tütməz,
Ah çəkərəm, ahım kimsəyə yetməz,

Əslimin sevdası sərimdən getməz,
Əcəb rüsvay olub, dillərdə qaldım.

Kərəm indi satin gəzir ölümü,
Fələk qırdı qanadımı, qolumu,
Duman gəldi, azdım indi yolumu,
Çıskınlı, boranlı çöllərdə qaldım⁶⁰.

Elə söz tazaca tamam olmuşdu ki, Kərəmin gözü yerə sataşdı. Gördü
uçulub-dağılmış köhnə bir qəbrin içində bir quru kəllə var. Kərəm
əyilib kəlləni götürdü, tozunu silib təmizlədi, o tərəf-bu tərəfinə baxıb
dedi:

– Sofi lələ, bu quru kəlləni görürsənmi? Bir zaman bu da bizim
kimi insan imiş. Bir zaman olacaq biz də belə olacaqıq. Qoy bundan
bir neçə söz xəbər alım.

Aldı Kərəm, görək kəllədən nə soruşdu:

Bir suval sorayı, xəbər ver mənə,
Sən də bu dünyada vardınmı, qafa?!
Heyvanmadın, insanmadın, nə idin?
Dürlü meyvələrdən yerdinmı, qafa?!

Ayrılmış çənəsi, tökülmüş dişi,
Pozulmuş kirpiyi, süzülmüş qaşı,
Həmişə belədi, fələyin işi,
Beş vaxt namazını qıldınmı, qafa?!

Baxmazmisan alnındaki yazına,
Torpaq dolmuş qulağına, gözünə,
Heç uydunmu kor şeytanın sözünə,
Halal deyə haram yedinmi, qafa?!

Kərəm sözünü qurtaran kimi kəllə dilə gəldi, dedi:

Dinlə deyim gələn-keçən halımı,
Bir zaman dünyada mən də var idim.
Bir şah idim, bəla gəldi başıma,
Bütün əsrlərə yadigar idim.

Aldı Kərəm:

Qafa, bu dünyada, bir de mərdmidin?
Dünya malı üçün yoxsa qurd mudun?
On, on beş yaşında bir iyid midin?
Yoxsa ağa saqqallı pirmidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Mən bir güldüm, bağçalarda bitərdim,
Loğman idim, elmlərə yetərdim,
Altmış il yaşadım, yüz il yetirdim,
Şücaətli, adlı namidar idim.

Aldı Kərəm:

Qafa, bu dünyada yaxşı xasmidin?!
Dünya malı üçün qara yasmidin?!
Yedirməz, içirməz bir nakəsmidin?!
Süfrəsi meydanda ərmidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Bilməz idim mən malimin hesabın,
Düşünməzdim heç axırət əzabın,
Aqibət nuş etdim əcəl şərabın
Ölən vaxta tamam ixtiyar idim.

Aldı Kərəm:

Dərdli Kərəm ah-zarın artırsın,
Gümlə müşkül işlərini bitirsin,
Nə zamandan bəri burda yatırsan?
Bu dünyada ölməm dermidin, qafa?!

Aldı kəllə:

Mən quru kəlləyəm, burda oturdum,
Sənin müşkül işlərini bitirdim,
Yüz on ildi mən bu yerdə yatırdım,
Mən də sənin kimi aşikar idim.

Kəllə sözünü tamam eyləyən kimi diğirlana-diğirlana gedib yenə girdi qəbrə, yox oldu. Kərəmgil yollarına davam elədilər. Qəbiristan-dan çıxmaga az qalmış Kərəm gördü ki, bir cavan qız bir qəbrin yanında oturub ağlayır. Arabir durub qəbrin dörd tərəfinə dolanır, yenə oturub başlayır ağlamağa.

Kərəm sazını sinəsinə basıb, görək qızı nə deyəcək:

Aldı Kərəm:

Qaşları mehrabı, gözləri yağı,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!
Aşığı bənd edər zülfü, dodağı,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Kərəm belə deyəndə qız qalxıb, dal gərdəninə tökülmüş qulac saçından üç tel ayırib, görək Kərəmə necə cavab verəcək:

Aldı qız:

Aşıq, nə sorursan mənim halımı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!
Nə müddətdi yandım firqət oduna,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Qaralar geyibsən, yasadı başın,
Qüdrətdən çəkilib, qaradı qaşın,
Atanmı ölübü, yoxsa qardaşın,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Qaralar geymişəm, yasadı başım,
Qüdrətdən çəkilib, qaradı qaşım,
Nə atam ölübü, nə də qardaşım,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Gün görmədim bu dünyaya gələli,
Ağlayıban gözüm yaşın siləli,

Neçə ildi sənin yarın öləli?
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Payız olcaq baxçalarda gül solar,
Ağlayıban gözüm yaşı sel olar,
Sevdiciyim ölü yeddi il olar,
Yar eşqilə dolanıram məzarı!

Aldı Kərəm:

Qalxışib sonalar, göllər quruyub,
Ətrafinı çayır-çəmən bürüyüb,
Yeddi ilsə, indi yarın çürüyüb,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Əlimdən aldılar gül üzlü yarı,
Artdı ürəyimin qəmi, qubarı,
Ürəyimdə sönmür eşqimin narı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı.

Aldı Kərəm:

Yeri hey, yeri hey, gözü haramı,
Ürəyimdə qoydun dərdi, vərəmi,
Xan Əslimdən betər etdin Kərəmi,
Ahu gözlüm, nə dönürsən məzarı?!

Aldı qız:

Nazlı deyər: belə qoyduq ilqarı,
Ağlamaqdən ömrüm olubdu yarı,
Açın məzarını, bir görün yarı,
Yar eşqilə dolanıram məzarı.

Söz tamam oldu. Qız başladı ağlamağa. Kərəm başa düşdü ki, qəbirdəki qızın nişanlısıdı, onu zor-güç ilə qanlı fələk əlindən alıb. Kərəm qızı təskinlik verəndən sonra dedi:

– Gözəl qız, bu tərəflərdə köç-külfətli bir keşiş görmədin?

Qız cavab vermədi. Kərəm nə qədər dedisə qızdan cavab ala bilmədi. Baxdı ki, hər nə deyirsə qız heç nə eşitmır. Onun fikri elə qəbir-dədi. Çar-naçar ondan ayrıldılar. Qəbiristanlıqdan keçib, az getdilər, çox getdilər, gəlib yenə də bir uca dağın ətəyinə çatdılar. Kərəm dedi:

– Sofi qardaş, dayan, bundan söz xəbər alım.

Aldı Kərəm, görək dağa nə dedi:

Başın üstə şahin, şonqar səslənər,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.
Ətəyində tuti, qumru bəslənər,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Tipi, boran olur, yağış ələyir,
Meşəndə dolanır maral, mələyir,
Kollarında tülkü, çaqqlal ulayır,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Sinəndə xarlanmış nəmlı qar olur,
Alt yanında bağça olur, bar olur,
Alma olur, heyva olur, nar olur,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Belində otlayır qoyunun, malın,
Hində, Hindustana bəllidi halın,
Karvanın, köçqonun, cahın, calalın,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın.

Uca-uca qayan, yasti daşın var,
Şirin-şirin ötən min bir quşun var,
Kərəm kimi nə bələləi başın var,
Alvız dağı, heç əskilməz dumanın⁶¹.

Kərəm sözün tamam edən kimi Alvız dağı bunlara yol verdi. Buradan keçib, günə bir mənzil gedib, yenə də bir bulaq başına çatdılar. Kərəm baxdı ki, burada bir dəstə qız zarafatlaşa-zarafatlaşa paltar yuyur. Qızlar Kərəmi görən kimi tutdular yaxasından ki:

– Aşıq, bizə bir-iki kəlmə söz de!

Aldı Kərəm, qızlara görək nə dedi:

Bulaq kənarında paltar yuyanlar,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.
Yuyub-yuyub gül dalına sərənlər,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Əyricə qaşı var, ucu əyməli,
Kətan köynək geyib, köksü düyməli,
O da sizin kimi gözəl, öyməli,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Kətan köynək geyib, güldən tazacək,
Bülbül sitəm eylər gülə yazacək,
O da sizin kimi bəyaz, nazicək,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Kərəməm, dolandım, buraya gəldim,
Sizi görən kimi şad oldum, güldüm,
Darılmayıñ, qızlar, mən Əsli bildim,
Eyni mənim xan Əslimə bənzərsiz.

Qızlar, gəlinlər hamısı Kərəmə afərin dedilər. Kərəmlə Sofi burada bir az dincəlib qalxdılar. Günə bir mənzil gəlib, Ərzurumun gədiyinə çatdılar. Kərəm baxdı ki, hava qaralır, dedi:

– Sofi, dayan, bu dağa bir-iki söz deyim, yoxsa bizə yol verməyəcək.

Sofi hirsləniñ dedi:

– Xeyr, lazım deyil. Heç nə demə! Elə hər dağa-daşa söz deyəcəksən?

Kərəm bir söz demədi. Yavaş-yavaş dağın başına çıxmağa başladılar. Elə aşırıma az qalmışdılar ki, bir boran başladı, qar başladı, gəl görəsən. Kərəm dedi:

– Qoymadın dağa bir-iki söz deyəm, bizə yol versin, indi ölüb burada qalacağıq.

Sofi işi belə görəndə başladı Kərəmə yalvarmağa:

– Aman, Kərəm, nə sözün var de, bəlkə nicat tapaq.

Kərəm aldı sazı, dedi:

Ərzurumun gədiyinə varanda,
Onda gördüm burum-burum qar gəlir.

Lələ dedi: gəl bu yoldan qayıdaq,
Dedim: dönmək namusuma ar gəlir.

Əzəldən mayılam o ala gözə,
Darayıb zülfünü töküb gül üzə,
Xocalar yük tutub çıxdılar düzə,
Elə bildim karvan ilə yar gəlir.

Kərəməm, qürbətə saldım yerimi,
Tərk elədim namusumu, arımı,
Boran, alma əldən nazlı yarımi,
Gen dünya başıma yenə dar gəlir⁶².

Söz tamam oldu. Amma ki, çovğun, boran getdikcə artdı. Duman, qar hər tərəfi elə aldı ki, elə bil gecə oldu. Kərəm aldı, bu hala münasib dedi:

Ərzurumun gədiyinə varanda,
Onda dedim, qədir mövlam, aman hey!
Hər tərəfdən çovğun, boran, bad əsər,
Tutmuş hər yanımı çıskın, duman hey!

Bülbül qonar, yırğaladər dalını,
Ördək üzər dalğaladər gölüünü,
Xudam qırsın bədxahların belini,
İndən belə görüşə yox güman hey!

Su duran yerləri sonam göl eylər,
Çeşmim yaşı giribandan sel eylər,
Bəzirganlar üstümüzdən yol eylər,
Onda mənim halım olar yaman hey!

İgid gərək sər meydanda oynada,
Eşq atəşin sinəsində qaynada,
Hər kəs üçün ölüm haqqı dünyada,
Tapılmaya üstlərində cahan hey!

Kərəm deyər: eşq qazanın qaynadan,
Geniş ovalarda köhlən oynadan,
Fəryad edib, çox analar ağladan,
Mən ağlayım yana-yana, aman hey!⁶³

Kərəm baxdı ki, dağ yol vermək istəmir. Ölüm gəldi durdu onun
gözünün qabağında. Dedi:

Bu dünyada üçə şeydən qorxum var;
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!
Heç birindən əsla könlüm şad deyil –
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Bağrım başın fələk nə çaldı daşa,
Yazılanlar gelir bu qərib başa,
Həsrət qaldım elə, qohum-qardaşa,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Çox süleymanları taxtdan endirdi,
Neçələrin gül rəngini soldurdu,
Neçələrin gölməz yola göndərdi,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Qəribin boyuna kəfən biçilməz,
Əcəl camı çox acıdı, içilməz,
Üç dərdim var bir-birindən seçiləməz –
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Neçələrin qalasına od atdı,
Neçənin aşına zəhrimər qatdı,
Neçələrin cavan ikən qocaltdı
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Kərəm yar yolunda canından keçdi,
Qürbət eldə əcəl badəsin içdi,
Gül bağından bülbül qürbətə uçdu,
Bir ayrılıq, bir yoxsulluq, bir ölüm!

Başladılar dağın döşü ilə yuxarı çıxmaga. Boran, covğun daha da
bərkidi. Sofi başladı ağlamağa. Kərəm ondan xəbər aldı:
– Lələ, nə üçün ağlayırsan?
Sofi dedi:
– Ağlamayım, neyləyim? Ölüb bu dağda qalacağıq, bədənimiz qurd-
quşa yem olacaq. Gəl qayıdaq geri.

Kərəm dedi:

– Lələ, öldü var, döndü yoxdu. İsteyirsən sən qayıt, mən tək gedə-cəyəm. Ölərəm, Ölərəm, qalaram, qalaram.

Sofi dedi:

– Mən səni tək hara buraxım? İndi ki, belə oldu, yeri gedək, görək başımızı nə gəlir.

Başladılar dağa çıxmaga. Yuxarınlarda boran daha da şiddətləndi.

Sofi Kərəmin sazını alıb dedi:

Ərzurumun gədiyinə varanda
Ondan gördüm burum-burum qar gəlir.
Dedim: Kərəm, gəl bu yoldan qayıdaq,
Gördüm xan oğlu, ona ar gəlir.

Duman, çiskin hər tərəfi bürüyüb,
Bədənimdə cismi-canım əriyib,
Dedim: Kərəm, kim bu yolda yarıyib?
Gördüm ki, gen dünya sana dar gəlir.

Mən Sofiyəm, neyləmişəm, neylərəm...
Dərd əlindən qara bağrim teylərəm;
Loğman yoxdu, dərdim kimə söylərəm?
Hayif, tərlən oylağına sar gəlir.

Sofi elə zor-güt sözü qurtarıb yixıldı. Kərəm gördü ki, Sofi gedə bilmir. Onu qucağına götürüb, bir təhər yalnız başına çatdırıldı, bir balaca qayanın dibində yerə qoydu, üstünə xurcundan-zaddan örtdü, özü də dili tutulmuş bir halda büzüşüb, bir tərəfdə oturdu. Birdən qayanın üstündəki qar yığımı uşub, Kərəmin başına töküldü. Bir təhər ki, qarın altından çıxdı, üzün Ərzurum dağlarına tutub dedi:

Ərzurumun alçaq-uca dağları,
Yaşılbaş sonalar uçsun gölündən.
Ağzım açıb sənə qarğış eylərəm,
Qəbul olsun hər nə çıxar dilimdən.

Duman, çiskin heç başacan getməsin!
Ağır ellər ətəyini tutmasın!
Yaz olanda gül-çiçəyin bitməsin!
Heç gözəllər iyələməsin gülündən!

Düşmən oldun, düşmənliyin bildirdin,
Bais olub, sən Sofini öldürdün,
Kərəm deyər: göz yaşımı sildirdin,
Aşdı Qara keşiş qarlı belindən⁶⁴.

Söz qurtaran kimi Sofi ayağa qalxdı, dizlərinə taqət gəldi. Kərəmgil day heç bilmədilər ki, qardı, borandı, ya nədi. Heç bilmədilər haraya gedirlər. Elə üzlərini bir tərəfə tutub getməyə başladılar. Ta ki, gedib-gedib, Ərzuruma çatdılar. Burada da heç bir şey öyrənə bilməyib, düşdülər yolun ağına. Elə şəhərdən təzəcə çıxmışdır ki, yol qabaqlarında üçlədi. Qaldılar mat-məəttəl, bilmədilər bu yolların hansı ilə getsinlər. Kərəm sazı döşünə basıb bu hala münasib görək nə dedi:

Ərzurumnan çıxdım, üç oldu yolum,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?
Gecə-gündüz çağırıram yaradan,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Aman lələ, necə oldu halımız,
Harda qaldı vətənimiz, elimiz,
Ördək uçdu, viran qaldı gölümüz,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Kərəm çəkər cəfa mərdi-mərdana,
Bivəfa əlindən gəlmışəm cana,
Bir kimsə yoxdu ki, yalvaram ona,
Mən bu yolun hankısına gedəyim?

Kərəmgil burada yol axtarmaqdə olsunlar, eşit Əslidən. Bir az əzəl dedik ki, keşiş Qeyşəridə Süleyman paşanın yanına gedib, başına gələnlərin üstünə bir az da yalandan qondarıb, Kərəmi çox pisləmişdi. Süleyman paşa da keşisin dediklərinə inanıb, onunla dostlaşmışdı. Hər yerə də adam qoymuşdu ki, Qeyşəriyə Kərəm adlı aşiq gəlsə ona xəbər versinlər. İndi keşiş burada yaşamaqdə olsun, eşit Qeyşəri qızlarından.

Yaz fəqli idi deyin Qeyşəri qızlarından bir dəstə seyrə çıxmışdı. Qızlardan biri dedi:

– Qızlar, burada Əsli adında qərib bir qız var, gəlin onu da özümüzlə aparaq, yazıqdı.

Yoldaşları razı oldular. Qızlar Əсли xanın yanına gəlib dedilər:

– Əсли bacı, gəl sən də qoşul bizə, seyrə çıxaq. Əсли qızların könlün sindirməq istəmədi. Amma ki, Qara keşş bağçalarından bayırı çıxmağı Əsliyə qadağan eləmişdi. Odu ki, Əсли başqa bir yerə gedə bilməyib, qızlardan xahiş elədi ki, elə onların bağçalarında gəzsinlər. Qızlar razı oldular. İndi qızlar Əsligilin bağçalarında gəzməkdə olsunlar, eşit Kərəmdən.

Kərəm bir müddət yol gedib, Qeysəri şəhərinə çatdı. Üst-başı elə cırım-cındır idi ki, heç bilmirdi hara getsin. Yolu düşdü Əsligilin həmin bağçasının yanından. Gördü ki, burada bir dəstə qız çalıb, oxuyub, oynayır. Kərəm keçib getmək istəyəndə bir də gördü, budu, bağçadakı evdən bir qız çıxıb, yüz naz-qəmzə ilə qızlara tərəf gedir. Diqqətlə baxanda Əslini tanıdı. Daha heç bir söz deyə bilmədi. Sazını döşünə basdı, götürdü, görək nə dedi:

Sallana-sallana çıxdı xananadan,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!
Qana-qana öyündə alıb anadan,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Mən nə deyim çarxı dönmüş fələyə,
Axır saldı məni olmaz kələyə,
Əslim bənzər behiştəki mələyə,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Gah ağladar, gahdan məni güldürər,
Dəsmal alıb, göz yaşımı sildirər,
Kərəm deyər: bu dərd məni öldürər,
Ay həzərat, gedən ceyran mənimdi!

Qızlardan biri onu görüb, qaçı Əslinin yanına ki:

– Əсли bacı, bir yanşaq dayanıb bağcanın ağızında, elə yanıqlı-yanıqlı oxuyur ki...

Əсли dedi:

– Çağır gəlsin, bir az çalsın, oxusun, bəlkə ürəyimiz açıla.

Qız gedib Kərəmi götürdü. Kərəm Əsliyə tanış gəldi. Amma nə qədər baxdışa anşırda bilmədi. Ona görə anşırda bilmədi ki, Kərəmin üzünü-gözünü tük basmışdı, saçları uzanıb ciyinə tökülmüşdü. Özü

də elə ariqlamışdı ki, bir dəri qalmışdı, bir sümük. Üstü-başı da lap tökülüb cındırlaşmışdı.

Kərəm başa düşmüşdü ki, Əsli onu tanıya bilmir. Odu ki, onu bir də sınamaq üçün aldı, görək nə dedi:

Yenə gördüm nazlı yarın üzünü,
Köhnə dərdin təzələndi yarası.
Nələr çəkdir sevdiyimin əlindən,
Bilməm nədi möhnətimin çarası?

Kətan köynək geyib lalədən nəzik,
Qonça kövr eləyir bülbülə yazıq.
Dərdü qəm çəkirəm, üzüyəm, üzük,
Qiyma mənə, ay cigərim parası.

Kərəməm, qurbətə düşübdü yolum,
Dağları bürüyb yağışım, dolum,
Könül ki, dönməyir, mən necə dönüm?
Bəndə salıb qaşlarının qarası⁶⁵.

Söz tamama yetdi. Qızlar Kərəmə afərin söylədilər. Qızlardan biri dedi:

– Bu yanşaq çox yaralı-yaralı oxuyur. Deyəsən, çox böyük dərdi var. Özü də qərib adama oxşayır.

Əsli soruşdu:

– Aşıq, haralısan?

Kərəm gördü yox, Əsli doğrudan da onu tanıya bilmir. Bir ah çəkib dedi:

– Qarabağdanam.

Qarabağ sözünü eşidən kimi Əslinin gözləri yaşardı. Kərəmin üst-başına, üz-gözünə baxıb, bir ovuc pul çıxartdı ki:

– Aşıq, mən də Qarabağdanam. Al bu pulu, özünə pal-paltar al, belə gəzmə.

Əslinin sözləri Kərəmə gullə kimi dəydi. Dedi:

Xəyyat mənə zəri-ziba biçərdi,
İndi çılpaq qaldım, Əslim, gül mənə!..
Bir zaman daş-qışnan oynardı əlim,
İndi çılpaq qaldım, Əslim, gül mənə!

Yar əlindən düyünlüyəm, dağlıyam,
Qürbət eldə dərdim kimə ağlıyam?
Aləm bilir mən bir xanın oğluyam,
Baş əyərdi nökər, naib, qul mənə!

Quru yerdə üryan qaldı bədənim,
Mən öləndə kimsələr tikər kəfənim?
Kərəm deyər: yada düşdü vətənim,
Bələd yoxdu, göstərəydi yol mənə!

Əsli dediyinə də peşiman oldu. Onun ürəyini almaq üçün bir gül qoparıb dedi:

– Aşıq, heç olmazsa, bu gülü al məndən.

Kərəm dedi:

– Xanım, qulaq as, gör nə deyirəm?

Aldı Kərəm:

Mən yazıçı ağlar qoyan bivəfa,
Ağlayan kimsəyə gül nəyə lazıim?
Güle-gülə yixdin atam evini,
Düşmənlikdə şirin dil nəyə lazıim?

Əsli xan Kərəmin sözünü kəsib dedi:

– Aşıq, sən qərib olduğun kimi, mən də qəribəm. Vətəndə mənim də gözü yaşlı bir məşuqum qalıb. Sözüm onda deyil. Bura yanşaqlarının geyimi başqa cür olur. Sən gəl bu pulu məndən al! İndi ki, paltar istəmirsin, yolda xərclərsən.

Kərəm aldı sözün o biri bəndini:

Həsrətindən yandım, yandım kül oldum,
Alişdim, alışdim, mumə dil oldum,
Xan oğluydum, özüm döndüm qul oldum,
Qul olan kimsəyə qul nəyə lazıim?

Kərəmin ömrünü sən verdin zaya,
Münkür oldun, üz tutmadın xudaya,
Oldum xarabatı, düşdüm səhraya,
Xarabat əhlinə yol nəyə lazıim?

Əsli Kərəmi tanıdı. Ürəyi tab götirmədi, yixılıb özündən getdi. Qızlar Kərəmi qovub, bağdan çıxartdılar ki, sən bizim qərib qonağa nə dedin ki, o belə oldu. Sonra toplaşdırılar Əslinin yanına. Əsli ayılan kimi qızlardan soruşdu:

– Qızlar, yanşaq necə oldu?

Dedilər:

– Qovduq getdi.

Əsli durub o tərəf bu tərəfə boylandı, gördü Kərəm bir az aralı dayanıb, həsrət-həsrət ona baxır. Qızlar da Kərəmi gördülər, istədilər söyüb-yamanlayıb qovalasınlar, Əsli qoymadı. Durdu ki:

– Mən evə gedirəm.

Qızlar düşdülər onun yanına.

İndi onlar gəlib keçməkdə olsunlar, sənə deyim Kərəmdən.

Əsli ki, özündən getmişdi, qızlar onun döşünü-başını açmışdilar. İndi gəlib keçəndə Kərəm sazını alıb, görək Əsliyə necə işarə elədi ki, döşünü bağlasın.

Sallanıban gələn dilbər,
Yaxan düymələ, düymələ!..
Məni dərdə salan dilbər,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kərəm belə oxuyanda Əsli xan qayıdır qızlara dedi:

– Yanşaq tayfası sözcül olur. Baxın, sizlərdən kimin döşü açıqdır?

Qızlar dedilər:

– Bizlərdən döşü açıq olan yoxdu.

Kərəm bu dəfə işarəni vurmaq üçün Əsli xanın paltarının adını çəkdi, bəlkə Əsli başa düşə ki, açıq döş onunkudu:

Al geyib, yaşıl bürünər,

Zülfəri yana hörlər,

Yel vurar, məmən görünər,

Yaxan düymələ, düymələ!..

Yaxan çarpez ilişməsin.
Heç kim dinib danışmasın,
Yadlar görüb gülüşməsin,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əsli yenə döşünün açıq olduğunu başa düşmədi. Kərəm bu dəfə görək Əsli xana nə kimi işarələr elədi:

Köynəyinin gülü yaşıl,
Süsən sünbülə dolaşır,
Gözəllik sənə yaraşır,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əyninə geyinib şilə,
Bizi tutub şirin dilə,
Zər kəmər çək incə belə,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kəlağayın ucu sarı,
Açılır könlüm qubarı,
Söylə görüm kimin yarı,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Əsli yenə də bir şey başa düşməyəndə Kərəm alıb, axır sözünü necə tamamladı:

Kərəm sənə nələr demiş,
Dilin, dodağını yemiş,
Kətan köynək, bəndi gümüş,
Yaxan düymələ, düymələ!..

Kərəm belə deyəndə Əsli üst-başına baxıb gördü ki, Kərəmin dediyi nişanlar bundadı. Yaxası da açıldı. Tez döşünü düymələdi, Kərəmə gizli işarə verib, yola düzəldi.

Kərəm o saat özünü bazara verdi, bir dəst faxir libas alıb geyindi, bir baş Əslinin bağçasına getdi. Əslinin anası Kərəmi gördü, dedi:

– Ay oğlan, kimi istəyirsən?

Kərəm dedi:

– Ana dişim ağrıyır. Dişimi çəkdirmək isteyirəm.

Arvad dedi:

– Gəl bəri çəkim.

Kərəm evə girib oturdu. Arvad onun ağızını açıb dedi:

– Hansı dişin ağrıyır?

Kərəm dedi:

– Azı dişim.

Arvad kəlbətini onun ağızına saldı, çəkmək istəyəndə Kərəm tərpəndi. Arvad Əslini çağırıb dedi:

– Qızım, bu oğlan kəlbətinin altında farağat dura bilmir. Gel, bunun başını dizinin üstünə qoy, qəribdi, yazıqdı, dişini çəkim.

Əsl Kərəmi tanıdı. Amma qorxusundan dinə bilmədi. Yavaşça Kərəmin başını alıb sinəsinə dayadı. Keşisin arvadı Kərəmin azı dişini çəkdi. Kərəm dedi:

– Vay, saf dişimi çəkmisən. Ağrıyan o biri dişimdi.

Arvad o biri dişini də çəkdi. Əsl davam götirə bilməyib, ağlamağa başladı. Arvad soruşdu:

– Qızım, bu nə işdi? Mən bu oğlanın dişini çəkirəm, sən niyə ağlayırsan?

Əsl dedi:

– Qərib oğlandı, yazığım gəlir.

Kərəm dedi:

– Arvad, sən yenə də saf dişimi çəkmisən. Ağrıyan o biri dişimdi. Belə-belə, arvad Kərəmin otuz iki dişini tamam çəkdi.

Kərəm yerindən qalxdı. Amma elə qalxdı ki, elə bil heç dişi çəkilməmişdi.

Arvad Kərəmin Əsliyə çox həsrətnən baxmağından şübhələnib, işarə elədi ki, keçsin o biri otağa. Əsl çar-naçar üzünü çevirib getmək istəyəndə, Kərəm sazi basdı döşünə dedi:

Öldüm, öldüm, Əsl sənin əlindən,
Yandı sinəm, bir də göstər yara üz.
Həmişə üstündə titrərdi canim,
Cəsəd dərdli, könül dərdli, yara üz.

Baş qoyum dizinə, bəlkə sağalam,
Sağ qolumla yar yolunda sağ olam,
Çətin, çətin bu yaradan sağalam,
Hicran təkdi, dərdim təkdi, yara yüz.

Dərdli Kərəm deyər: qurban yar üçün,
Kəs ciyərim, doğra bağrım, yar içim,
Yar odu ki, yar yolunda, yar üçün
Dərd-qəm çəkə, yaş axıda, yara yüz.

Söz tamama yetən kimi Əsli xanın anası Kərəmi tanıyıb, bərkdən qışqırkı ki:

– Oy, aman, bu Kərəm imiş!..

Arvad Kərəmin dişlərini də götürüb, başı alovlu keşisin yanına xəbərə getməkdə olsun, otaqda Əsli ilə Kərəm tək qaldılar. Kərəm bir təhər ağzının qanını təmizləyib, Əsliyə tərəf gəldi. İki aşiq, məşuq bir-birinin boynuna sarıldılar. Amma Əsli bilirdi ki, anası xəbərə gedib, indi harada olsa atasını tapıb gətirəcək. Odu ki, saçından iki tel ayırib, sinəsinə basdı, aldı, görək nə dedi:

Yenə düşdüm atəşinə, yanaram,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!
Məni saldın sən bu eşqin oduna,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm, dedi:

Bizim eldən sora-sora gəlmisəm,
Nələr çəkdir, Əsli, sənin əlinnən?!
Dərin-dərin dəryalara dalmışam,
Nələr çəkdir, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Oğrun-oğrun dost bağına girmədim,
Əl uzadıb, qonça gülün dərmədim,
Ayrılalı birçə dəfə gülmədim,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Axitmişam gözlərimnən yaşımi,
Qürbət elə saldım qərib başımı,
Anan çəkdi otuz iki dişimi,
Nələr çəkdir, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Qova-qova qərib elə gətirdin,
Bir olan dərdimi yüzə yetirdin,

Nə mən öldüm, nə də sən əl götürdün,
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Düşdüm dağa, daşa, çölə, səhraya,
Bu sərimi saldın olmaz sevdaya,
Məhşər günü sözüm vardı mövlaya,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Aldı Əsli:

Aman, Kərəm, paşam Kərəm, xan Kərəm!
Aliş, Kərəm, tutuş, Kərəm, yan, Kərəm!
Əslin olsun sənə qurban, can Kərəm!
Yandım, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Bilmirəm mən bu sağlığı neyleyəm?
Xəncər alıb bağrim başın teyləyəm.
Dərd əlinnən bu sözləri söyləyəm,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən!

Aldı Əsli:

Neçə ildi mən gəzirəm dağları,
Bu sinəmə çəkdiñ yaman dağları,
Əsli sənə Kərəm deyib yalvari,
Aman, Kərəm, məni rüsvay eyləmə!

Aldı Kərəm:

Kərəm deyər: dost bağına girmədim,
Əl uzadıb qonça gülün dərmədim,
Mən yarımdan heç bir vəfa görmədim,
Nələr çəkdim, Əsli, sənin əlinnən?!

Söz tamam oldu, Əsli dedi:

– Kərəm, atam səni Süleyman paşaya bərk çuğullayıb. Əyər o indi
sənin burada olduğunu bilsə, yəqindi ki, tutub zindana saldıracaq. Amma

sən qorxma. Mən bir kağız yazım verim sənə, apar ver Süleyman paşaya. Öz dərdini aç, dilnən də ona de. Bəlkə paşa rəhmə gəlib, məni atamdan alib, sənə verə.

Kərəm uşaq kimi ağlamağa başladı. Əsli Kərəmin ağlamağınə səbr eləyə bilməyib dedi:

Ağlama, ağlama bağrim qan olu,
Qoy qosum yanına qulları, Kərəm!
Bir ərizə yazım Süleyman xana,
Özün danış dərdi-dilləri, Kərəm!

Nə qədər atam var, mən ona pəsəm,
İlqarımnan dönsəm kəssin kilisəm,
Demə ki, qəribəm, mən də bikəsəm,
Çıxart xəyalından onları, Kərəm!

Əsli deyər: Kərəm qüvvəli, sanlı,
Ölüncə atamlı olacam qanlı,
İstəsən atlansın əcəm, osmanlı,
Virana qoyaram yolları, Kərəm!⁶⁶

Əsli sözünü müxtəsər eləyib dedi:

– Kərəm, burda oturub ağlamaqdən bir şey çıxmaz. Ya budu ki, sən dur tək get, ya da ki, hər ikimiz gedək paşanın yanına, öz ərzimizi ona yetirək.

Kərəm dedi:

– Paşadan mənim ağlım heç bir şey kəsmir. İnanmiram o atanı qoyub, bizə qulaq asa.

Əsli dedi:

Əvvəl başdan sənin ağlin olsaydı,
Qaçırtmadın bədoyları, quşları.
Uymaz idin sən keşisin felinə,
Ağlar qoymaz idin tay-tuşları.

Sən xan oğlu öz yerində qalsayıdın,
Gəncə gözəlinin birin alsayıdın,
Onun qadasını cana salsayıdın,
İndi çəkdirməzdin incə dişləri.

Əsli deyər: mən ağlaram ürəkdən,
Qurtarmadıq keşiş quran kələkdən,
Şikayət eylərəm qanlı fələkdən,
Yazı yazın yaziib, belə işləri.

Əsli sözünü qurtardı, tələsik o biri otağa keçmək istəyirdi ki, Kərəm onu gedən görüb dedi:

Dön bəriyə halallaşaq, ayrılaq,
Bir bəri dön, qurban yara, Əsli xan!
Mehtər ollam, cilovunu çəkərəm,
Vara-vara hər diyara, Əsli xan!

Məcnun kimi bu çöllərə varmasam,
Cəfakes bağımanam, gülün dərməsəm,
Axşam-sabah gül üzünü görməsəm,
Olacaqdı günüm qara, Əsli xan!

Kərəm deyər: mənnən seyre varmazlar,
Bənna olub, sınıq könlüm hörməzlər,
Yəqindi ki, səni mənə verməzlər,
Kim eylər dərdimə çara, Əsli xan!⁶⁷

Əsli xan bir kağız yazın, Kərəmə verdi, dedi:

– Paşanın bir vəziri var. Çox ədalətli, ağıllı bir adamdı. Al, bu kağızı saxla, işdi, əgər səni tutub eləsələr, verərsən haman vəzirə.

Kərəm kağızı alıb çölə çıxan kimi gördü ki, Sofi onu gözləyir. Görüşdülər, öpüşdülər, qaranlıq qovuşurdu deyin daha paşanın yanına getmədilər. Sofi onu götürüb gəldi mənzilinə. Gecə Kərəm nə qədər elədisə yata bilmədi. Axırda durub çıxdı bayıra. Baxdı ki, karvanqıran ulduz⁶⁸ göyün ortasına qalxıb, elə bil səhərdi. Aldı, görək karvanqıran ulduza nə dedi:

Sübh oldu, dərdlilər yatmaz,
Dönə, karvanqıran dönə!
Eşq atəsi sordən getməz,
Dönə, karvanqıran dönə!

Barmağında qızıl üzük,
Qolunda qızıl bilərzik,

Boynun əymış qızı yazıq,
Dönə, karvanqıran dönə!

Sənə karvanqıran derlər,
Yara ilqar verən derlər,
Mənə dərdli Kərəm derlər,
Dönə, karvanqıran dönə!

Bu dəmdə Sofi çıxdı çölə. Kərəm Sofiyə dedi:

— Sofi lələ, gəl gedək, Əsli xanın olduğu evin bacasına çıxaq,
görək Əsli xan nə eləyir. Heç olmasa onun üzünü görüm.

Hər ikisi bir-birinə qoşulub, Əsli xanın yatdığı evin bacasına gəldilər. Kərəm bacadan baxıb, gördü ki Əsli xan yatıb. Ürəyi qubar elədi, alındı sazi:

Gah gedirəm, gah gəlirəm bacaya,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!
Karvanqıran geldi çıxdı ucaya,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Mən gəzmişəm alçaq ilə ucanı,
Yar yolunda fəda qıllam bu canı,
Necə dözüm mən bu uzun gecəni?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Səhər oldu, qalax burda nə edək?
Xəncər alıb, bağrim başın biz didək,
Sofi lələ mənə deyir, dur gedək,
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Kəsdireydim yasdığının yanını,
Bir tutaydım kipriyinin sanını,
Nə tapıbsan kor yuxunun kanını?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Kərəməm, mayıləm ala gözünə,
Şəkər söhbətinə, şirin sözünə,
Satınmı aldın sən yuxunu özünə?
Oyan, Əslim, üzdə xalın sevdiyim!

Demə fərraşlar onları pusurmuşlar. O saat hər tərəfdən tökülüb onları tutdular, qollarını bərk-bərk bağlayıb, paşanın yanına apardılar. Kərəm əhvalı belə görüb, aldı, görək nə dedi:

Mədəd, mədəd Əslim, sənin əlinnən,
Öldürməkdən qeyri kar bizə neylər?!
Biz ki, ta keçmişik can ilə sərdən,
İndi namus ilə ar bizə neylər?!

Əsli xanın atəşilə söylərəm,
Enib eşqin dəryasını boylaram,
Gecə-gündüz qəmlə, ahla oynaram,
İndi boran, çovğun, qar bizə neylər?!

Şahini gəzdirər bəylər qolunda,
Quşları səyirdər sağı-solunda,
Ruzi-şəb durmuşam haqqın yolunda,
Kəmənddir boynumda, dar bizə neylər?!

Eşqə uyub əsl-nəsəbi dammışam,
Seyrağının hiyləsini qanmışam.
Mən Kərəməm, eşq oduna yanmışam,
Cəhənnəmə girsək, nar bizə neylər?!

Paşa Kərəmdən soruşdu:

– Sən niyə keşisin qızının bacasına çıxmışdin?
Kərəm aldı sazı, görək ona necə cavab verdi:

Ay camaat, mənim dərdim –
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.
Gözümü açandan gördüm
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

İtirdim Əsli xanımı,
Müxənnəs içdi qanımı,
Hər zaman üzür canımı
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Cəsədimdə yanan nardı,
Məni eşqə salan yardı,

Çəkdicəyim ahü-zardı,
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Söyləməklə dərdim bitməz,
Nazlı yarım mürvət etməz,
Yaralı sinəmdən getməz
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Kərəm deyər: qan-yaş töküm,
Yar, qapında boynum büüküm,
Bəzirganam, mənim yüküm
Bir qəm, bir firqət, bir hicran.

Paşa dedi:

– Aşıq, sən bir müsləman adamsan, Əsli gavur, özü də keşiş qızı.
Bəyəm dünyada ayrı bir qız sənin başına qəhətdi? Gəl sən ondan əl
çək, ayrı bir qız al!

Paşanın sözlərinindən Kərəmin ürəyi cövşə gəldi, sazı sinəsinə basıb
dedi:

Ay həzərat, necə deyim,
Mən dönərəm, könül dönməz...
Bir gözələ düşdü meylim,
Mən dönərəm, könül dönməz...

Kəklik kimi səkişlidən,
Köksü əlvən naxışlarından,
Bir haramı baxışlarından
Mən dönərəm, könül dönməz...

Mənə qaş oynadır nadan,
Öldüm gözünnən, qaşınınan,
Əsli tək keşish qızınınan
Mən dönərəm, könül dönməz...

Yolunda qoymuşam canı,
Didəmnən axıtdım qanı,
Kərəm sevdi, Əsli xanı,
Mən dönərəm, könül dönməz...⁷¹

Paşanın vəziri Sofini çağırıb, Kərəmin əhvalatını ondan soruşdu.
Sofi aldı, görək vəzirə nə cavab verdi:

Hey ağalar, üç dərd məni qocaldır:
Zülf dərdi, xal dərdi, bir də tel dərdi.
Mən yazığın min gününü bir elər
Nadan dərdi, xoryat dərdi, fel dərdi.

Tərk cylədi vətənini, elini,
Əlindən aldırdı qonça gülünü,
Kimsə bilməz bu qurbətdə halını,
Bağça dərdi, Vətən dərdi, el dərdi.

Aç köksünü üstünə bir bağ tikəyim,
Əlvan-əlvan çiçəklərdən əkəyim,
Mən bu dərdin hansı birin çəkəyim? –
Süsən dərdi, sünbül dərdi, gül dərdi.

Coşqun dərdim sular kimi bulandı,
Vardı getdi, qarlı dağlar dolandı,
Dərd bağlayıb qapı-qapı diləndi,
Paltar dərdi, əba dərdi, şal dərdi.

Yazılıq oldu, düşdü dildən dillərə,
Bülbül qonmaz oldu qonça güllərə,
Ağlaya-ağlaya düşdük yollara,
Gələn dərdi, keçən dərdi, yol dərdi.

Sofi deyer: Kərəm üzümə baxar,
Bu canımı eşqin oduna yaxar,
Mən bilirəm, bu dərd məni tez yıxar, –
Əsli dərdi, Kərəm dərdi, dil dərdi.

Sofi saz ilə dediyi kimi, söz ilə də Kərəmin bütün əhvalatını danışdı.
Üstəlik Əslinin yazdığı kağızı da Kərəmdən alıb, verdi vəzirə. Vəzir
baxdı ki, Əsli yazıb: “Kərəmə rəhmin gəlsin. O mənə aşiqdi, mən də
ona. Atam bizə zülm eləyir”. Vəzir işi belə görəndə Paşaya dedi:

– Paşam, Kərəm haqq aşığıdı. Biz gərək Əslini keşidən alıb ona
verək.

Keşiş dad-föryad elədi ki:
– Kərəm haqq aşağı zad deyil.
Paşa dedi:
– Biz onun haqq aşağı olub-olmadığını yoxlarıq.
Paşanın Hüsniyə adlı çox ağıllı, bir bacısı var idi. Çağırıb əhvalatı ona söylədi. Hüsniyə dedi:
– Mən bu saat onu yoxlaram.
Hüsniyə xanım bir dəstə qızın hamısına bir cürə paltar geyindirib, yaz bağçasına gətirdi. Əslini də bu qızların içində salıb, Kərəmdən soruşdu:
– De görüm, Əsli bu saat haradadı?
Kərəmə bəyan oldu ki, Əsli bağdadı, özü də qızlardan xeyli aralı, mələlul-məhzun dayanıb. Aldı, görək Hüsniyə xanımı nə cavab verdi:

Xan Əslim bağça içində
Gəzər zavallı, zavallı...
Qarşımızda ala gözün
Süzər zavallı, zavallı...

Qaşları bənzər kamana,
Aşığın eylər divana,
Zülfərini yana-yana
Çözər zavallı, zavallı...

Hey ağalar, hey bəylər,
Kərəm qeyri yarı neylər?!
Görən bizdən neçün eylər
Həzər zavallı, zavallı...

Kərəmdi eşqinə yanan,
Olmuşuq dillərdə dastan;
Aşığın qətlinə fərman
Yazar zavallı, zavallı...

Hüsniyə xanım dedi:
– Əslinin harada olduğunu bildin. İndi sənin gözlərini bağlayacağam, altı qız gətirib qabağından keçirəcəyəm. Hamısı bir boyda, bir libasda, üzləri də örtülü. Əgər onları da tanışan doğrudan da haqq aşığısan.

Bir boyda, bir buxunda, bir geyimdə altı üzü bürüklü qız gətirdilər.
Kərəm aldı, görək qızları nə cür nişan verdi:

Altı qızın biri Bani,
Altı qızlar, altı qızlar!
Bizə məhəbbətin hanı?
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri İnci,
Gözəllikdə lap birinci,
Qoynunda iki turuncu,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Püstə,
Dərdinnən olmuşam xəstə;
Qoy qədəmin sinəm üstə,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Ceyran,
Olum gözlərinə heyran;
Sizlə kaş sürəydim dövran
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Xədcə,
Qəddi əlif, beli ince,
Gözel görməmişəm səncə,
Altı qızlar, altı qızlar!

Altı qızın biri Bəsdi,
Gözləri canımın qəsdi,
Bu dərdlər Kərəmə bəsdi,
Altı qızlar, altı qızlar!

Hüsniyə xanım dedi:

– Afərin! Sən doğrudan da haqq aşığı imişsən. İndi qızın üzündə olan nişanları de, səndən əl çəkim.

Aldı Kərəm, görək Əslinin üzündə olan xallara necə qiymət verdi:

Ay həzərat, bilin, Əsli xanımın
Üzündə xalları nazınan gəlir.
Bir xalı əlifdi, bir xalı beydi,
Bir xalı dəftərə yazınan gəlir.

Bir xalı heyvadı, gəlməz irəngə,
Bir xalı İranı salıbdı ləngə,
Bir xalı elçidi, gedər Firəngə,
Bir xalı səhbətü sazınan gəlir.

Bir xalı yaxşdı, bir xalı yaman,
Bir xalı könlümə salıbdı güman,
Bir xalı buluddu, bir xalı duman,
Bir xalı dağlara ayaznan gəlir.

Bir xalı bəzzazdı, Rumun Qeysəri,
Bir xalı içibdi abi-kövsəri,
Bir xalı ağlımı edib sərsəri,
Bir xalı ağ üzə düzülən gəlir.

Kərəmə gəlibdi təmizlik, paklıq,
Tanrıya gəlibdi yalnızlıq, təklilik;
Qatardan ayrılmış ay gözəl kəklik,
Xan oğlu üstüna bazınan gəlir⁷².

Kərəm sözünü qurtardı, düz gəlib dayandı Əslinin qabağında.
Hüsniyə xanım dedi:

– Aşıq, qız tanımaqdə mahirsən. İndi bir işimiz qalıb. Bu gün səhər burada bir qərib ölüb. Yuyublar, kəfənləyiblər, qalıb basdırmağı. Gedək ona bir namaz qıl, torpağa tapşırıq, sonra toyunu eləyək.

Kərəm dedi:

– Baş üstə!

Hüsniyə xanım fərraşlara əmr elədi ki, Kərəmi qəbiristana apar-sınlar. Elə ki, Kərəmi apardılar, Hüsniyə xanım paşaya dedi:

– Ölüb eləyən yoxdu. Bu mənim axırıncı sinağımı. Bir diri adamı kəfənə tutdurub, tabuta qoydurmuşam. Durun, siz də gedək. Əgər bu bilsə ki, kəfəndəki ölü deyil, tay haqq aşığı olmağına heç kəsin sözü ola bilməz.

Hami Hüsniyə xanımın bu tədbirinə afərin deyib, ayağa qalxdılar, qəbiristana tərəf yola düşdülər. Elə ki, gəlib çatdılar, Kərəm cənazəyə baxıb soruşdu:

– Deyirsiniz ki, mən namaz qılmalıyam. Ancaq bilmirəm ölü namazı qılım, ya diri namazı?

Paşa qəsdən özünü qəzəblı göstərib dedi:

– Bu nə sözdü?

Kərəm dedi:

– Bu o deyən sözdü ki, kəfəndəki hələ ölməyib, diridi.

Hüsniyə xanım yerindən dik qalxıb dedi:

– Afərin sənə aşiq! Daha mənim sənə sözüm yoxdu. Sən doğrudan da haqq aşağı imişsən. Qoy hamı bilsin ki, kəfəndəki doğrudan da ölü deyil, diridi.

Paşa keşışə dedi:

– Keşış, görürsən ki, bu doğrudan da haqq aşığıdı. Sən gəl qızı ver buna.

Keşış dedi:

– Mənim ona veriləsi qızım yoxdu.

Keşış belə deyəndə Vəzir irəli yeriyib dedi:

– Keşış, budu, qızın özü də mənə yazıb ki, onlar bir-birini sevirlər. Əgər qız gəlib sənin üzünə dursa, nəticəsi çox pis olacaq. Sən gəl, qızı ver Kərəmə.

Keşış çar-naçar razı olub dedi:

– Yaxşı,ancaq mənə üç gün möhlət verin ki, hazırlıq görünüm.

Paşa razılaşıb, keşış üç gün möhlət verdi.

İndi camaat hamı toyu gözləməkdə, Kərəmlə Sofi də sevinməkdə olsunlar, eşit keşidən.

Keşış evinə gəlib, hamını yuxuya verdi, gecə yarı ağırdan, yüngüldən götürüb yola düşdü, asta qaçan namərddi.

Səhər açıldı, gördülər keşış qaçıb. Paşa onun dalınca atlı saldı. Cox gəzib dolandılar, tapmadılar ki, tapmadılar. Kərəm halal-hümmət eliyib, Sofi ilə yola düşdü.

Səhər yeli əsirdi. Kərəm aldı sazı, səhər yelinnən görək nə sifariş eliyir:

Əgər gedər olsan bizim ellərə,
Sənə bir sözüm var, dur, səhər yeli!
Mənim salamımı tez yetir yara,
Bu gün xan Əslimi gör, səhər yeli!

Qabaq gedib əsmə zülfün telinə,
Nəzər qıl ruyində bir cüft xalına,
Məhəbbət naməsin özün əlinə,
Bir tənha yerdə tap, ver səhər yeli!

Kərəm deyər: burda qoysaq sazları,
Xatırıma düşdü şirin sözləri,
Qaradı qaşları, ala gözləri,
Sən də muradına ir, səhər yeli!

Şəhərlər, kəndlər keçdilər, salıq-soraq elədilər, öyrəndilər ki, keşiş Hələb şəhərinə gedib. Günə bir mənzil, teyyi-mənazil, az getdilər, çox dayandılar, çox getdilər, az dayandılar, günlərin birində gəlib Hələb şəhərinə çatdılardı.

Şəhər böyük, bunlar nabələd. Özləri də yorulub əldən düşmüşdülər. Bir bağın kənarında oturdular. Kərəmin eşqi yenə də cövşə gəldi. Sazı köynəkdən çıxarıb sinəsinə basdı, ahəstə-ahəstə deməyə başladı:

Gizli sevda çəkib, eşqə düşənlər,
Bir gün olar həlbət əyana çıxar.
Çəkəlim möhnəti səbr ilə, könül,
Görek bunun sonu nə yana çıxar...

Fərhad Şirin üçün dəldi qayani,
Məcnun Leyli üçün gözdi səhrəni,
Kərəm Əsli deyib gəzər dünyani,
Aşıq öz eşqinə mərdanə çıxar.

Qaradı qaşları, gözü dolayı,
Yaxşı təbib görək versin davayı,
Axtarsalar hər tərəfdən dünyayı,
Belə aşiq ancaq bir dənə çıxar.

Bizə belə imiş təqdirin işi,
Axıtdı gözüməndən qan ilə yaşı,
Aldı bu Kərəmi eşqin atəsi,
Bu sevdanın sonu büryana çıxar.

Bu bağ kimin ola, kimin olmaya? Hələb paşasının darğası Gülxanın. Demə Kərəm oxuyanda Gülxan bir kənarda dayanıb qulaq asırmış. Kərəmin oxumağı onun çox xoşuna gəldi. Yaxına gedib baxdı ki, bu aşiq kimdisə çox dərdli adama oxşayır. Soruşdu:

– Aşıq, kimsən, haralısan, dərdin nədi?
Sofi Kərəmin başına gələni Gülxana nağıl elədi.

Gülxan dedi:

– Aşıq, fikir eləmə, haman keşiş ailəsi ilə bərabər buradadı. Mən səni sevgilinə çatdıraram.

Gülxan bunu deyib, bir qarı çağırıldı. Qariya çoxlu pul verib dedi:

– Gedərsən filan evə. Oraya təzə bir keşiş gəlib. O keşisin Əсли adında bir qızı var...

Qarı dedi:

– Tanıyrıram, sən sözünü de!

Gülxan dedi:

– Bax, bu oğlanı ki, görürsən, haman qızın butasıdı. Atası qızı buna vermək istəməyib, qaçıb bura gəlib. Bu da qızı axtara-axtara gəlib çıxıb buraya. İndi sən gərək bunun gəlməyini qızə xəbər verəsən.

Qarı pulu aldı. “Baş üstə”, – deyib düzəldi yola. Bu qarı imanlı ipək qarı idi. Yolda fikirləşdi ki, bəlkə burda hiylə-miyələ var. Yaxşısı budu ki, qoy qabaqca öyrənim, görünüm qız doğrudan da oğlanı sevir, ya yox.

Qərəz, qarı gedib çatdı Əсли olan evə. Baxdı ki, əslİ pəncərənin qabağında oturub, bahar buludu kimi gözlərinən yaş axıdır. Qarı salam verib, əleyk alandan sonra oturdu, başladı ordan-burdan söhbətə. Yavaş-yavaş gəlib çıxdı mətləb üstünə. Əсли açıb bütün əhvalatı qariya danişdi. Qarı onu sinamaq üçün qəsdən başladı öyüd-nəsihət eləməyə ki:

– Nə istəyirsən onnan? O, müsəlman, sən gavur. Ondan əl çək, gəl səni gözəl bir oğlana verim.

Əсли qaridan bu sözləri eşitcək saçlarından üç tel ayırib, sinəsaz elədi, aldı, görək nə dedi:

Qarı nənə, gəl eyləmə məzəmmət,
Bülbülüm var, gülşənim var, gülüm var.
Zalım fələk verib dərdin bolunnan,
Göydən yerə olub, yaman zülüm var.

Ağ üstünnən bağlamışam qaramı,
Təbib sənsən, gəl tez bağla yaramı,
Gözü yaşılı qoyub göldim Kərəmi
Yar yanında kasad olan dilim var.

Əsliyəm, əməyim getdi badlara,
Alişdım, tutuşdum, yandım odlara,

Qorxum budu, Məlik versin yadlara,
Sevgilimdən ayrı düşən əlim var.

Qarı dedi:

– Qızım, mən səni sınayırdım. İndi səni Kərəmlə bağçada görüşdürsem razı olarsanmı?

Əsli xan bu sözü eşidən kimi göz yaşını töküb dedi:

– Aman nənə, de görüm, Kərəm haradadı?

Qarı Kərəmin yerini söyləyib geri qayıtdı, bu sözləri Gülxana söylədi. Gülxanla bağçaya getdilər. Qarı da qayıdır Əsli xana xəbər verdi. Əsli xan anasının yanına gəlib dedi:

– Ana, ürəyim darıixer, izn ver, bağa çıxmı.

Anası ona izn verib dedi:

– Qızım, ancaq çox ləngimə, atan gələr, dava elər. Qarı Əsli ilə vədə yerinə gəlməkdə olsun, eşit Kərəmdən. Kərəm bir də baxdı ki, Əsli qarı ilə gəlir. O, Kərəmi gördü, amma onu bağmana oxşatdı. Çünkü Kərəm bağmanın belinə söykənib dayanmışdı. Əsli dönüb, bağın o biri tərəfinə getmək istəyəndə Kərəm dedi:

Aylar, illər həsrətini çəkdiyim,
Üzü dönmüş bivəfa yar, belə bax!
Gözəllərə sərxaş gəzmək ar deyil,
Asılıbdı gümüş kəmər belə, bax!

Oxudum əlifi, yetdim yasinə,
Şux məmələr xub yaraşır ya sinə,
Kamil ovçu bərəsinə ya sinə,
Rəncərinəm, dayanmışam belə, bax!

Kərəm deyər; kam almadım dünyada,
Cəfa çəkdir, ömür verdim mən bada.
Məcnun kimi dolanıram dünyada,
Qocalmışam, piran oldum belə, bax!

Əsli dönüb Kərəmi gördü. Sevindiyinnən donub yerindəcə qaldı. Kərəm baxdı ki, Əsli başdan-ayağa qara geyinib. Sazı döşünə basıb dedi:

Əvvəl bahar, yaz ayları gələndə
Alaydım, gedəydim bağlara səni.

Cümlə quşlar muradını alanda
Qaldırıydım yaşıl dağlara səni.

Camalın xubluğu mat elər mahı,
Göylərə dayanır aşığın ahi,
Geyin al-yaşılı, geymə siyahı,
Haqq nəsib eyləsin ağlara səni.

Dərdli Kərəm deyər: gerçəkdi sözüm,
Bu mələl könlümü şad elər üzün,
Qızarış almalar, dəyəndə üzüm
Endirəydim yaşıl baqlara səni.

Sən demə bu gün Hələb paşası gəzməyə çıxıbmış. Yolu buradan düşdü. Baxdı ki, darganın bağında bir cavan oğlan dərdli-dərdli oxuyur, bir qız da qulaq asır. Bu, paşaya toxundu. Atını sürdü düz bağın içində. Əsli adam gəldiyini görcək, işin üstü açılmasın deyə, qaçıb getdi. Paşa aldı Kərəmin başının üstünü, dedi:

– De görün kimsən? Burada nə qayırırsan?

Kərəm dinmədi. Paşa bir də soruştu. Kərəm yenə də cavab vermədi. Paşa bir də qəzəblə soruşanda sazı sinəsinə mindirib dedi:

Şikayətim vardı çərxi-fələkdən,
Zalım fələk əydi, bükdü belimi.
Əzəl bülbüл kimi fəryad edərkən,
İndi lal eylədi şirin dilimi.

Yandı ciyəciyim, döndü büryana,
Axdı çeşmim yaşı, döndü ümmana,
Gətirdilər məni ulu divana,
Bağladılar ayağımı, əlimi.

Dərdli Kərəm qoydu başı qadaya,
Yar ilə getmədi xəlvət odaya,
Çox şüklər olsun bari-xudaya,
Gözüm ilə gördüm Əsli yarımı.

Paşa diqqətlə qulaq asıb gördü yox, burda nə isə deyəsən başqa bir məsələ var. Dedi:

– Aşıq, de görüm kimsən? Dərdin nədi?

Kərəm dinməmiş Sofi dedi:

– Paşa sağ olsun, bu gəncəli Ziyad xanın oğludu. Neçə ildi ki, keşisin qızına aşiqdi. Onun dalınca diyar-diyar gəzir. Axırda gəlib burda sevgilisini tapıb. Sevgilisi ilə görüşmək istəyirdi ki, siz gəlib çıxdınız.

Paşa soruşdu:

– Qız da bunu isteyirmi?

Sofi dedi:

– Bəli, soruşa bilərsiniz.

Paşa o saat bir ədalət divanı qurub, keşişi də, qızını da çağırtdırdı.

Qızı dedi:

– Qızım, sən bu oğlanı sevirsənmi?

Əsli xan paşanın ayaqlarına yixılıb dedi:

– Sənə qurban olum, paşa bu mənim sevgilimdi. Atam məni ona verməyib, bizi fəraq oduna yandırır.

Paşa üzünü keşişə tutub dedi:

– Niyə qızını ona vermirsən?

Keşiş dedi:

– Əvvəla, mən gavuram, o müsəlman. İkinci də mənim qızım nişanlıdı.

Paşa döndü, Əslidən soruşdu ki:

– Qızım, sən nişanlımışan?

Əsli dedi:

– Paşa, məni burada özləri güclə bir oğlana nişan qoyublar. Ancaq mən Kərəmdən başqasına getməyəcəyəm.

Paşa dedi:

– Keşiş, bunlara zülm etdiyin bəsdi. Gərək qızı verəsən ona.

Keşiş gördü ayrı yol yoxdu, dedi:

– Baş üstə! Mənə üç gün möhlət ver, hazırlıq görün.

Camaat yerbəyerdən qışqırkı ki:

– Möhlət vermə, yenə də qaçacaq.

Paşa dedi:

– Yox, qaçmaz.

Sonra üzünü keşişə tutub dedi:

– Üç gün Əslini burada, öz qızlarının yanında saxlayacağam. Get, hazırlaş. Üç gündən sonra toydu.

Hamı paşanın bu tədbirini bəyəndi. Hazırlıq başlandı. İndi hamı toya hazırlaşmaqdə olsun, eşit keşidən.

Keşiş çox hıyləgər, özü də sehrkar idi. Tez qızı qırmızı xaradan bir don hazırlatdı. Döşünə tilimbənd düymələr tikdirdi. Üçüncü gün Əslinin yanına gəlib, öz əlilə donu ona geydirdi, sonra da dedi:

– Qızım, mən çox şadam ki, sən öz muradına çatdin. Xoşbaxt ol! Ancaq sənnənən axırıncı bir xahişim var. Babalım boynuna, əgər bu düymələri özün açsan, qoy düymələri Kərəmə açsin.

Bəli, paşanın əmri ilə toy başlandı. Qırx gün qırx gecə çaldılar, oynadılar, məclis keçirtilər, Əslini Kərəmə verdilər.

Kərəm gəlin otağına girib gördü ki, Əсли xan alxaraya bürünüb, özünə də yetmiş yeddi qələm ilə bəzək vurub. Kərəm bu gözəlliyi Əсли xanda görən kimi sazını alıb, görək nə dedi:

Sevdiyim başdan ayağa
Al qırmızı geyinibdi.
Yaraşır qəddi-dalına
Şal, qırmızı geyinibdi.

Atalıdı, analıdı,
Ördəklidi, sonalıdı,
Qulaqları tanalıdı,
Ləl qırmızı geyinibdi.

Badə doludu içməyə,
Gül, fidan, ağac əkməyə,
Vaxtı gəlibdi açmağa,
Gül qırmızı geyinibdi.

Yaşa, sevdiciyim, yaşa,
Nə yazılısa gələr başa,
Al yanaqda qoşa-qoşa
Xal qırmızı geyinibdi.

Kərəm dədə gəldi sizə,
Qədəm basdı evinizə,
Mail oldu ala gözə,
Al qırmızı geyinibdi.

Kərəm sözünü tamam eləyib, Əslinin boynunu qucaqladı. İki aşiq görüşüb, öpüşdülər. Əsli dedi:

– Can Kərəm, şükür olsun, çox cəfadan sonra axırda bir-birimizə çatdıq.

Bəli, adamlar dağılıb getdilər. Otaqda təkcə Kərəmlə Əsli qaldı. Əsli dedi:

– Kərəm can, atam babal salıb ki, donumun düymələrini sən açasan.

Kərəm irəli gəldi. Nə qədər elədi düymələri aça bilmədi. Əsli nə qədər çalışdısa düymələri aça bilmədi. Aldı Kərəm, görək düymələrə nə dedi:

Aman fələk, dad eylərəm əlinnən,
Açılsın Əslidən düymə, mən oldum.
Əsli xan ağlıyar, Kərəm alışar,
Açılsın Əslidən düymə, mən oldum.

Ağalar ağası, şahların şahı,
Mənə kömək olsun göylərin mahı,
İmansız keşisin budu mətahı,
Açılsın Əslidən düymə, mən oldum.

Kərəm belə oxuyanda Əslinin yaxasındakı düyməsinin biri açıldı. Aldı Kərəm:

Keşiş qabağında bir qara duman,
Çağırram mövləni halimdı yaman.
Müskülləri açan peyğəmbər, imam,
Açılsın Əslidən düymə, mən oldum.

Kərəm belə deyəndə düymənin biri də açıldı. Amma o biri düymə o saat bağlandı. Kərəm ağlaya-ağlaya dedi:

Atan keşiş, kilsələrdən kəndi var.
Hiyləgərdi, bilmək olmur, fəndi var.
Bir düymənin səksən səkkiz bəndi var.
Açılsın Əslidən düymə, mən oldum.

Belə deyəndə düymələr axıra kimi açıldı. Bir düymə qalanda yenə başa kimi düymələndi. Aldı Kərəm, dedi:

Bahar olcaq, dağlar, qarın ərisin!
Kərəm, ömrün bu qürbətdə çürüsün!
Düymə kəsən zərgar, əlin qurusun!
Açılsın Əslidən düymə, mən oldum⁷⁸.

Düymələr yenə də bir düymə qalanacaq açıldı. Kərəm bir bənd də oxudu ki, axırıncı bənd açılsın. İş tərsinə oldu. Söz qurtaran kimi yenə düymələr başa qədər düymələndi. Belə-bələ düymələr açıldı, bağlandı, axırıncı düymə açılanda bir od çıxıb Kərəmin sinəsinə düşdü. Kərəm başladı yanmağa. Əsli dad-fəğan eləyib ağlamağa, özünü yeyib tökməyə başladı. Kərəm Əslini belə görəndə aldı, görək yana-yana nə dedi:

Gəl, Əslim, gəl, gəl ağlama!
Yanıram, Əslim, yanıram!..
Ciyərim odda dağlama,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Bir atəş düşdü canıma,
Anam yox, gölsin yanına,
Ellər ağlaşın halıma,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Çəkdicəyim dərdlə ələm,
Mənnən ibrət alsın aləm,
Belə çalınıbdı qələm,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Kərəməm, söylənir adım,
Ərşə çıxıbdı fəryadım,
Əlimnən getdi muradım,
Yanıram, Əslim, yanıram!..

Alov təpədən dırnağa Kərəmi bürüdü. Əslinin dad-fəryadına camaat tökülüb gəldi. Hamidan qabaq Əslinin tay-tuşları içəriyə doluşdular. Ancaq Kərəmin alovunu söndürmək mümkün olmadı. Tamam yanıb kül oldu. Əsli pərişan saçlarını sinəsaz eləyib, göz yaşını tökə-tökə görək qızlara nə dedi:

Baxın, qızlar, mənim müşkül halıma,
Yandi Kərəm, saldı məni bu dərdə.
Əydi qamətimi, bükdü belimi,
Yandi Kərəm, saldı məni bu dərdə...

Bizə haqdan bir inayət olurmu?
Macəramız xoş rəvayət olurmu?
Məhşərdə görüşmək qismət olurmu?
Yandi Kərəm, saldı məni bu dərdə...

Mən Əsliyəm, itirmişəm mərdimi,
Bülbül uçub, xar alıbdı yurdumu,
Açın məzarını, görüm üzünü,
Yandi Kərəm, saldı məni bu dərdə...

Söz tamam oldu. Qızlar paşaya xəbərə qaçmaqdə olsunlar, Əsli də tək-tənha ağlamaqdə, eşit keşişdən.

Keşiş arvadını çağırıb dedi:

– Get, Kərəmdən bir xəbər bil. Gərək o, yanıb kül ola.

Keşişin arvadı qaça-qaça özünü yetirib, bir təhər pəncərədən Əslini səslədi. Əsli gördü gələn anasıdı, gəldi pəncərəyə. Anası xəbər aldı:

– Qızım, niyə ağlayırsan? Yoxsa Kərəm səni aldadıb qaçıb?

Anası belə deyəndə Əsli Kərəmin sazını götürüb, görək anasına nə cavab verəcək:

Allah sizə versin bəlalar, ana,
Ana, Kərəm yandı deyin ağlaram!
Qan ağlayır bağda güllər, lalələr,
Ana, Kərəm yandı deyin ağlaram!

Məni ağlar qoyduz cavan vaxtında,
Qaralar yazdırınız mənim baxtında,
Atam tarmar olsun tacı-taxtında,
Ana, Kərəm yandı deyin ağlaram!

Gödək etdiz siz Əslinin dilini,
Bülbül olan buraxarmı gülünü?
Gözümlə görürəm Kərəm külünü,
Ana, Kərəm yandı deyin ağlaram!

Əsli bunu deyib, Kərəmin külünü ovuclayıb, başına tökdü. Sən demə külün içində hələ qor qalıbmış. Əslinin saçı od aldı. Anası onu söndürmək üçün qapiya qaçdı ki, içəri girsin. Əsli tez qapını daldan bağladı. Keşisin arvadı qışqırdı. Hamı tökülüb gəldi. Nə qədər elədilər qapını aça bilmədilər. Əsli də yanıb kül oldu, Kərəmin külünə qarışdı.

Paşa keşisin də arvadının da təqsirini üzünə oxuyandan sonra hər ikisinin boynunu vurdurdu. Kərəm ilə Əslinin külünü sandığa yiğdilar. Qırx gün, qırx gecə yas saxlayıb, külü bir qəbirdə basdırıldılar, üstündə də bir günbəz tikdirdilər. Sofi də ölüncə bu günbəzdə mücəvür qaldı.